

Małgorzata Rowicka

Biblioteka Narodowa w Warszawie

WYDAWNICZE LOSY TWÓRCZOŚCI ZYGmunTA KRASIŃSKIEGO W LATACH 1828–1914

Celem prezentowanego tekstu jest opis wydawniczych losów polskojęzycznej twórczości Zygmunta Krasińskiego w latach 1828–1914, a więc w okresie od debiutu pisarza do wybuchu I wojny światowej. Opiszę: a) wielkość oferty i typologię wydań dzieł poety; b) geografę produkcji, uwzględniając zarówno wydzielone obszary, jak i konkretne ośrodki, a także wkład poszczególnych edytorów w popularyzowanie jego twórczości; c) chronologię wydań, wskazując na okresy wzrostu oraz spadku liczby inicjatyw (ogółem i na wyróżnionych obszarach).

W pracy wykorzystałam przede wszystkim istniejące (publikowane i niepublikowane) źródła bibliograficzne: odpowiednie tomy i zeszyty *Bibliografii polskiej XIX w.* Karola Estreichera¹, tom specjalistycznej *Bibliografii Literatury Polskiej Nowy Korbut*², czasopisma bibliograficzne ukazujące się w XIX i na początku XX wieku³ oraz kartotekę *Bibliografii polskiej 1901–1939* znajdującą się w Bibliotece Narodowej. Korzystałam również z katalogów 23 dużych bibliotek polskich dysponujących zbiorami o charakterze historycznym⁴, a ponadto z Na-

---

¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 2. G–L, Kraków 1874; *Dopełnienia. (A–O)*, Kraków 1881; *Bibliografia polska... Lata 1881–1900*, t. 2. E–K, Kraków 1907.

² *Zygmunt Krasiński*, [w:] *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut*, t. 8. *Romantyzm*, red. I. Sliwińska, S. Stupkiewicz, Warszawa 1969, s. 131–217. Przejrzałam też przewodnik *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 2. *I–Me*, Warszawa 2001, s. 250–258.

³ „Warszawski Rocznik Literacki poświęcony literaturze, oświacie, bibliografii i księgarstwu”, 1871–1880; „Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też dla czytających i kupujących książki”, 1900–1914; „Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej”, 1901–1914; „Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie. Miesięcznik dla czytającej publiczności”, 1905–1913.

⁴ W Warszawie – Biblioteki Narodowej, Biblioteki Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy,

rodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego (NUKAT) oraz z Katalogu Rozproszonych Bibliotek Polskich (KARO).

Okazało się jednak – zgodnie zresztą z przewidywaniami – że zarówno wymienione opracowania, jak i katalogi, aczkolwiek bardzo przydatne i odgrywające rolę niezastąpionych przewodników po licznych i różnorodnych wydaniach dzieł poety, są jednak niezbyt dokładne i niekompletne, a czasem zawierają informacje mało precyzyjne lub wręcz mylące.

Zgromadzoną bazę opisów bibliograficznych postanowiłam więc uzupełnić i zweryfikować na podstawie autopsji wszystkich egzemplarzy dzieł Krasieńskiego znajdujących się w wymienionych wcześniej bibliotekach. Metodyczne sprawdzenie tysięcy książek pozwoliło na poprawienie błędów (powstałych głównie wskutek powielania niezawierających informacji z istniejących wcześniej spisów lub czerpania danych tylko z karty tytułowej, bez szczegółowego zapoznania się z rzeczywistą zawartością opisywanych publikacji), a przede wszystkim odnaleźć 35 edycji dzieł pisarza nieuwzględnionych w żadnym z wymienionych wcześniej źródeł bibliograficznych⁵.

Dzięki opisanym zabiegom udało mi sporządzić możliwie kompletny (na dziś) wykaz polskojęzycznych edycji twórczości Krasieńskiego. Można przyjąć, że w badanym okresie ukazało się ich nie mniej niż 177 (w 290 tomach)⁶. Ponad

---

Biblioteki Muzeum Literatury Adama Mickiewicza, Biblioteki Teologicznej Bobolanum Papięskiego Wydziału Teologicznego, Biblioteki Pisarzy Towarzystwa Jezusowego; w Krakowie – Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Książąt Czartoryskich Muzeum Narodowego, Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk; we Wrocławiu – Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich; w Poznaniu – Biblioteki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Raczyńskich, Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; w Toruniu – Książnicy Kopernikańskiej, Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; w Lublinie – Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego; a także Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi oraz Książnicy Cieszyńskiej w Cieszynie.

⁵ Muszę przy tym zaznaczyć, że w żadnej z odwiedzonych bibliotek nie zachowały się trzy wydania utworów poety znane z bibliografii i literatury przedmiotu.

⁶ Przyjęłam nieco szersze rozumienie pojęcia „edycja” niż termin „wydanie typograficzne”, którym posługują się na przykład Zbigniew Goliński czy Jerzy Starnawski, a także określa to definicja z *Encyklopedii wiedzy o książce* (red. A. Birkenmajer, B. Kocowski i J. Trzynałowski, Wrocław 1971, s. 2521), która mówi, że wydanie to „zespół egzemplarzy druku z tego samego składu drukarskiego w jednorazowym lub kilkakrotnym nakładzie”. W moim rozumieniu osobne wydanie to także: A) każdy jego kolejny nakład; B) wariant danego nakładu – a) sprofilowany z powodów cenzuralnych (a więc zawierający na przykład ukryte opuszczenia czy przeróbki); b) różniący się od innych obecnością bądź brakiem komentarzy wydawcy; c) zaopatrzony w odmienną kartę tytułową lub okładkę (na przykład z fałszywym miejscem lub datą

połowę z nich (98 w 101 tomach⁷) stanowiły wydania pojedynczych tekstów, resztę (79 w 189 tomach) zbiory utworów. Wśród tych ostatnich przeważały publikacje wielotomowe (37 w 144 tomach) obejmujące utwory gatunkowo różnorodne. Na edycje jednotomowe (33) złożyło się: a) 17 zbiorów drobnych utworów (przede wszystkim lirycznych), b) dziewięć wydań zawierających dwa teksty jednorodne pod względem tematycznym⁸, c) trzy wspólne edycje utworów Krasińskiego i innego autora⁹, d) cztery zbiory *Złoty ch myśli*, wyjętych z tekstów Krasińskiego, ułożone przez popularyzatorów jego twórczości. Ponadto w badanym okresie ukazało się dziewięć edycji (w 12 tomach) zbiorów korespondencji poety.

1. Geografia edycji

Utwory Krasińskiego w badanym okresie ukazywały się na wszystkich ziemiach polskich a także za granicą, z tym, że blisko 2/5 edycji (69 w 143 tomach) pochodziło z prowincji austriackich, prawie 30% (50 w 58 tomach) – z zagranicy, blisko co piąta (35 w 49 tomach) – z zaboru rosyjskiego, a prawie co ósma (23 w 40 tomach) – z prowincji pruskich. Ilustrują to wykresy 1 i 2.

Najwięcej wydań ukazało się w Paryżu (36), Warszawie (34), Lwowie (24), Krakowie (19), Złoczowie (19) oraz Poznaniu (11), natomiast tomów – we Lwowie (62), Krakowie (54), Warszawie (48), Paryżu (36) i Mikołowie (24). Ogólnie rzecz biorąc, edycje wielotomowe ponadprzeciętnie często publikowano w Krakowie, Mikołowie, Lwowie i Lipsku. Były one dziełem przede wszystkim

---

wydania, informacjami o dodatkowym wyposażeniu w ilustracje), a więc będący efektem zabiegów sugerujących czytelnikowi, że ma do czynienia z nową propozycją wydawniczą. Z tego względu, przeglądając odnalezione publikacje, zwracałam uwagę nie tylko na takie elementy, jak: tytuł, podtytuł, miejsce, rok wydania, nakładę, nazwisko i imię osoby opracowującej, nazwę i numer serii (zazwyczaj podawane w przywołanych przeze mnie bibliografiach), ale też na drukarza i komisanta oraz – w wypadku dzieł wielotomowych – na numery tomów i liczbę stron (objętość poszczególnych tomów), a przede wszystkim na układ tekstu, gdyż zdarzało się, że były to jedyne elementy różniące poszczególne wydania, przy czym tego ostatniego elementu w zasadzie nikt wcześniej nie brał pod uwagę.

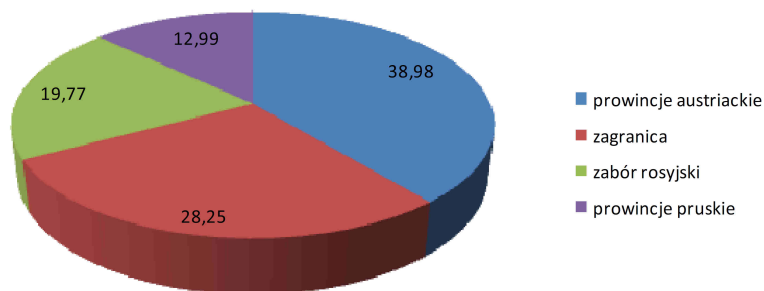
⁷ Dwukrotnie (raz w dwóch i raz w trzech tomach) opublikowano powieść historyczną *Władysław Herman i dwór jego*.

⁸ Chodzi tu o osiem wspólnych wydań *Nocy letniej* i *Pokusy* oraz edycję dwóch listów otwartych do Charlesa Montalamberta i Alphonse'a Lamartine'a.

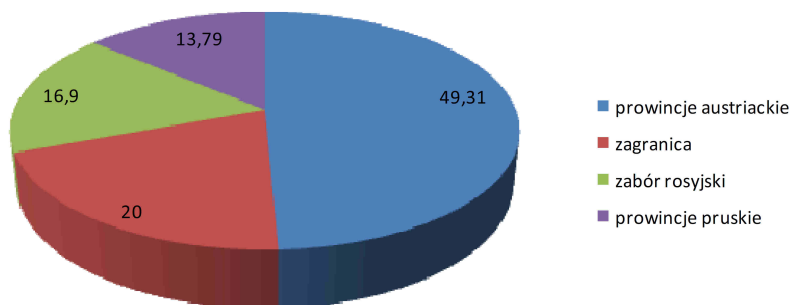
⁹ W ten sposób wydano poematy *Dzień dzisiejszy* i *Ostatni* wraz z tekstem *Do mistrzów słowa* Stanisława E. Koźmiana, *Psalmy przyszłości* z *Do Autora Trzech psalmów* Juliusza Słowackiego, a także *Przedświt* z sześcioma lirykami Konstantego Gaszyńskiego.

wydawców profesjonalnych (księgarni i drukarni nakładowych oraz wydawnictw), rzadziej – nieprofesjonalnych, (to jest instytucji kulturalnych, towarzystw i redakcji czasopism) oraz sporadycznie – osób prywatnych (zazwyczaj wielbiciele twórczości poety).

Wykres 1. Geografia edycji twórczości Z. Kasińskiego w latach 1828–1914 (w %)

Wykres 2. Geografia edycji twórczości Z. Kasińskiego w latach 1828–1914 (tomy; w %)

1.1. Zabór rosyjski

Wydawnicza historia twórczości Kasińskiego rozpoczęła się w Warszawie, która przez cały badany okres była największym ośrodkiem wydawniczym na ziemiach polskich pod panowaniem rosyjskim. Pisarz debiutował na rynku księgarskim utworami prozatorskimi. Jako pierwszy, nakładem Drukarni „Gazety Korespondenta”, ukazał się w 1828 roku – podpisany kryptonimem A.K. – *Grób*

rodziny Reichstalow, opatrzony podtytułem *Powieść oryginalna z dzieiów woyny trzydziestoletniej*¹⁰. Książkę wydano na dość lichym papierze gazetowym. Ale zapewne nie szata zewnętrzna, ale niechętny stosunek Antoniny z Czackich Krasińskiej do zajęcia literata, niegodnego przecież arystokraty, sprawił, że – jak podaje Estreicher – „Babka autora wykupiła nakład i zniszczyła”¹¹.

Dwa kolejne utwory młodego pisarza ukazały się w Warszawie w 1830 r. Pierwszym z nich była napisana także 1828 r., w manierze prozy Waltera Scotta, trytomowa powieść *Władysław Herman i dwór jego. Powieść historyczna z dzieiów narodowych XIgo wieku*¹², podpisana tym razem kryptonimem N.K.¹³ Najprawdopodobniej nakładcą był ojciec autora, a wydrukowano ją – jak czytamy na karcie tytułowej – w Drukarni przy ulicy Mazowieckiej Nr 1349. Choć dwa lata później Krasiński w liście do przyjaciela Konstantego Gaszyńskiego oceniał ją surowo:

Co do mego *Hermana*, uważam go za nikczemne dzieło, za plód dzieciństwa, gdzie kilka iskerek ledwo że tleją wśród perzyny i gnoju. Dotąd nicem dobrego nie napisał, choć daleko lepsze rzeczy od *Hermana*; może kiedyś coś dobrego napiszę,¹⁴

¹⁰ Książkową publikację powieści poprzedził jej druk w „Rozmaitościach Warszawskich” (nr 18–22 z 14, 21 i 28 maja oraz 4 i 11 czerwca 1828 r.). Nie była to pierwsza próba literacka Krasińskiego, gdyż zaczął on pisać już jako trzynastolatek. W 1825 r. powstała *Rozmowa 1824-go z 1825-ym rokiem*, a rok później klasycystyczna *Rozmowa Napoleona z Aleksandrem I*, której bohaterowie to „dwie gwiazdy przewodnie ukochanego papy” (M. Janion, *Zygmunt Krasiński debiut i dojrzałość*, Warszawa 1962, s. 57), a także *Syn Botzarisa*, fragment poświęcony walce bohaterskich Greków o wolność z Turkami, oraz *Pan trzech pagórków* (opowieść o srogim Opinie zadedykowana ojcu). Wszystkie te utwory doczekały się publikacji dopiero w edycjach krytycznych z początku XX w. Według Jana Czubka (Z. Krasiński, *Pisma. Wydanie jubileuszowe*, oprac. J. Czubek, t. 1, Kraków – Warszawa 1912, s. 463–464) w 1826 r. powstał też krótki utwór, któremu wydawca nadał tytuł *Polska*. Według Józefa Kallenbacha (*Zygmunt Krasiński*, t. 2, Lwów 1904, s. 429) i wspomnianej Janion (dz. cyt., s. 73) tekst ten Krasiński napisał dopiero w 1829 r.

¹¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska...* dz. cyt., t. 2. G–L, s. 473. Jednak kilka egzemplarzy zachowało się w zbiorach bibliotek: dwa w Bibliotece Narodowej, po jednym w Bibliotece Jagiellońskiej i Ossolineum.

¹² Powstała w 1828 r. powieść (jej pierwotny tytuł brzmiał *Zbigniew*) ofiarował poeta 1 stycznia 1829 r. ojcu – Wincentemu Krasińskiemu. Paweł Hertz w „Notach i Uwagach” (Z. Krasiński, *Dzieła literackie*, t. 3, Warszawa 1973, s. 637) na podstawie korespondencji poety z ojcem, sugeruje że powieść oddano do druku na krótko przed wyjazdem Zygmunta do Genewy, to jest przed 13 października 1829 r.

¹³ Rodzice poety, zgodnie z ówczesnym obyczajem, nadali mu liczne imiona: Napoleon, Stanisław, Adam, Feliks i Zygmunt.

¹⁴ Z. Krasiński, *Listy do Konstantego Gaszyńskiego*, wstęp i oprac. Z. Sudolski, Warszawa 1971, s. 52.

to później wielokrotnie ją wznawiano¹⁵. Także w 1830 r. spod pras Drukarni Banku Polskiego wyszedł (pod kryptonimem Z.K.) *Ułomek z dawnego rękopismu słowiańskiego*, 15 stronicowy tekst (dedykowany w rękopisie pierwszej miłości, Henriecie Willan), napisany podczas pobytu pisarza w Interlaken w Szwajcarii¹⁶.

Za życia poety w stolicy Królestwa Polskiego opublikowano jeszcze tylko *Gastolda. Powieść żmudzka*, podpisaną na karcie tytułowej kryptonimem „Przez J. Hr. Kras...”¹⁷. Ukazała się ona w 1833 r. nakładem i drukiem Damazego A. Dzierzynskiego¹⁸. Ten niewielkich rozmiarów (liczący zaledwie 29 stron) druk, wydany bardzo skromnie w formacie 8°, jest dziś bardzo rzadki – jedyny egzemplarz odnalazłam w Bibliotece Narodowej¹⁹.

Na kolejną warszawską edycję utworów Krasińskiego przyszło czekać aż 57 lat, czyli do 1890 r., kiedy to redakcja „Wędrowca” – już pod nazwiskiem poety – opublikowała jego trzypięciotomowe *Dzieła*. Tom pierwszy zawierał *Nie-Boską komedię*, drugi – *Niedokończony poemat*, ostatni zaś – *Irydiona*. Choć kierownikiem artystycznym pisma przez wiele lat był Stanisław Witkiewicz, wydanie to (odbite czcionkami Saturnina J. Sikorskiego) ukazało się w skromnej szacie graficznej (bez żadnych ozdób) i na papierze gazetowym, za to w poręcznym formacie kieszonkowym. Najważniejsze jednak było jednak, że to właśnie dzięki niemu czytelnik królewiacki miał szansę po raz pierwszy poznać wymienione utwory, i to w wersji pełnej, tzn. bez żadnych skreśleń cenzury rosyjskiej²⁰.

Pięć lat później – w 1895 r. – trafiły na rynek warszawski skromne jednotomowe *Poezye. (Ułamki i fragmenta)*, zawierające jedynie: *Koloseum, Zawsze*

¹⁵ Opublikowano ją nie tylko niemal we wszystkich edycjach zbiorowych pism poety, ale też wydano sześciokrotnie oddzielnie.

¹⁶ W okresie między opublikowaniem *Grobu rodziny Reichstalow* oraz *Władysława Hermana* w miejscowej prasie ukazały się bezimiennie dwa inne utwory pisarza: *Sen Elżbiety Pileckiej* (13 maja 1829 r. w 19 numerze „Rozmaitości Warszawskich”, literackiego dodatku do „Gazety Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”) oraz *Mściwy karzeł i Mastaw, książę mazowiecki* [z podtytułem *Powieść narodowa w „Pamiętniku dla Płci Pięknej”* 1830, t. 1, poszyt 4 (15 lutego), s. 145–152, poszyt 5 (1 marca), s. 191–198].

¹⁷ Natomiast na ostatniej stronie pod tekstem widniej podpis *Zygmunt Kr.*

¹⁸ Na karcie tytułowej podano: „W Drukarni b. Kom. Ośw. N. 1346. Na teraz DA. DZ. Staraniem i nakładem tegoż”. Dzierzynski, z wykształcenia prawnik, w 1831 r. kupił Drukarnię Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego „przypuszczalnie dla drukowania redagowanych przez siebie czasopism, przy czym podjął także wydawnictwo książek” (M. Mlekicka, *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987, s. 140).

¹⁹ Ten unikatowy egzemplarz (sygn. I. 2.008.997 A Cim.) dostępny jest też za pośrednictwem CBN Polona.

²⁰ Podejmowane od początku lat 60. próby sprowadzania tych utworów z zagranicy do zaboru rosyjskiego kończyły się niepowodzeniem.

wszędzie..., *Modlitwę o dobrą wolę*, *Utamek naśladowany z Glossy św. Teresy*, *Do Beatryczy*, *Do przyjaciela*, *Przestrozę*, *Do kobiety*, *Po śmierci*, *Romę*, *W albumie K. Gaszyńskiego*, *Listku, dziś suchy, przypomnij...*, *Do Pani D.P.*, *Do ukochanej*, *Pożegnanie*, *Jak anioł spadły...*, a także *Głos szatana* (fragment *Dnia dzisiejszego*), *Czy pamiętasz nad Alp śniegiem* (wyjątek z *Przedświtu*), *Syn Cieniów* (pierwszą część *Trzech myśli*) i *Jeżeli dotąd jedno dumne jeszcze* (fragment *Nocy letniej*). Nakładcą był Tadeusz H. Nasierowski, „znany jako popularyzator literatury patriotycznej”²¹. Ceny jego wydawnictw były stosunkowo niskie (0,5–40 kop. za tomik), a za omawianą edycję trzeba było zapłacić 15 kop.

Także z myślą o dużym kręgu odbiorców w 1897 r. Franciszek J. Granowski i wspomniany Sikorski założyli „Bibliotekę Dzieł Wyborowych”, która „starać się dać książkę możliwie tanią, dokładała wszelkich starań, aby zachować zewnętrznie daleki od jarmarcznej tandety, nobliwy i solidny wygląd”²². W 1898 r. jako jej tomik 25 ukazał się *Irydion*, poprzedzony notą Piotra Chmielowskiego. Zarówno tekst dramatu, jak i „Dokończenie” opublikowano w wersji pełnej, nie zamieszczono jednak „Przypisków” autora. W 1912 r. – z okazji setnej rocznicy urodzin poety – w serii tej, jako tomik 772²³, wyszedł też *Wybór poezyi*, wydrukowany ładną czcionką na gładkim papierze. Zawierał on – poza fragmentami takich poematów, jak: *Przedświt*, *Psalmy przyszłości*, *Trzy myśli*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni* i *Resurrecturis* – także pełne wersje 24 drobnych utworów lirycznych.

Do innego rodzaju czytelników adresowano natomiast niewielki (zarówno jeśli chodzi o format, jak i liczbę stron) druk zatytułowany *Myśli pobożne*, zaopatrzone w autograf rękopisu²⁴ jednej z *Modlitw* poety. Ukazał się on w 1899 r. nakładem Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej, a wykonała go drukarnia Piotra Laskauera i Władysława Babickiego. Wysoki poziom estetyczny publikacji chwalił, podpisany pod „Objaśnieniem”, Bibliotekarz Ordynacji Zamoyskiej:

²¹ M. Mlewicka, dz. cyt., s. 160. Publikował on zarówno teksty z obiegu popularnego (dialogi, monologi, aforyzmy, anegdoty z życia sławnych ludzi), jak i wysokiego (między innymi poezje Ignacego Krasickiego, Mickiewicza, Słowackiego, Antoniego Malczewskiego i Teofila Lenartowicza).

²² J. Dunin, *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX-XX wieku*, Łódź 1982, s. 171. Wydawano w niej pamiętniki, podróże, książki popularnonaukowe, głównie humanistyczno-społeczne, a także literaturę piękną (zarówno dzieła polskie jak i przekłady z języków obcych).

²³ Nazwę serii podano na zachowanej okładce (na stronie tytułowej jej brak), a numer kolejnego tomiku na składce drukarskiej na stronach 17, 33, 49, 65, 81 i 97.

²⁴ Z „Objaśnienia” wydawcy wynika, że autograf ów Bibliotece Ordynacji Zamoyskich ofiarowała hrabina Maria z Potockich Zamoyska (Z. Krasiński, *Myśli pobożne*, Warszawa 1899, s. V).

O wytwornej oprawie aksamitnej, koloru amarantowego, z różą po środku i listkami po rogach ze srebra i złota, da wyobrażenie załączona podobizna, o ile przedziwną robotę cyzellerską filigranową zdołała odtworzyć technika fototypiczna, rytownicza i drukarska. Tak oprawiony rękopis wkłada się do futerału, wewnątrz wysłanego podwatowanym atlasem, zewnątrz obciążonego fiołkowym safianem z wyciśniętymi ostrołukiem i krzyżem; z czterech boków jeden jest ozdobiony wyciskami na kształt grzbietu w oprawnej książce, trzy zaś są złożone; cały futerał przeto ma wygląd modlitewnika²⁵.

Największa firma warszawska, założona w 1857 roku²⁶ spółka wydawniczo-księgarska Gustawa A. Gebethnera i Augusta R. Wolffa, utwory Krasieńskiego zaczęła publikować dopiero pod koniec lat 90. Jej nakładem ukazało się 15 edycji, ale osiem z nich charakteryzują omawiając dorobek filii krakowskiej²⁷.

Rozpoczęto od wydań zbiorowych. Najpierw w wydawanej przez pięć lat (od 1895 r.) bibliofilskiej serii „Biblioteka Miniaturowa”, w której ukazywały się wydania klasyków literatury światowej i polskiej²⁸, w 1898 r. opublikowano *Wybór pism*, przygotowany przez Ferdynanda Hoesicka. Liczył on aż 530 stron i zawierał: *Nie-Boską komedię*, *Irydiona*, *Syna Cieniów z Trzech myśli*, *Psalm wiary*, *Ułamek naśladowany z glosy św. Teresy*, liryki ułożone w bloki „Marya” (siedem wierszy „pisanych pod wpływem miłości ku pani Joannie Bobrowej”), „Beatrice” (27 wierszy dla Delfiny Potockiej) i „Incomparabile donna” (dwa dla żony) oraz pięć innych utworów poetyckich w dziale „Wiersze różne”.

W 1900 r. – jako bezpłatny dodatek dla prenumeratorów „Kuriera Codziennego”, którego Gebethner i Wolff byli wówczas właścicielami – ukazały się czterotomowe *Pisma*. Tom pierwszy zawierał *Agaj-Hana* i *Niedokończony poemat*, tom drugi – *Nie-Boską komedię* i *Irydiona*. W tomie trzecim zamieszczono:

²⁵ Tamże, s. VI.

²⁶ Po kilkunastu latach rozszerzyła ona swą działalność poza granice Królestwa Polskiego, otwierając w 1874 r. w Krakowie księgarnię pod nazwą G. Gebethner i Spółka, a w roku następnym przejmując część udziałów w jednej z największych tamtejszych drukarni Władysława L. Anczyca, w której drukowała większość nakładów własnych, zarówno warszawskich, jak i krakowskich.

²⁷ Rozdzielenie warszawskich i krakowskich edycji utworów Krasieńskiego, sygnowanych przez Gebethnera i Wolffa, sprawia wiele trudności. Nazwa filii krakowskiej (Gebethner G. i Sp.) obok nazwy Gebethner i Wolff pojawiła się na kartach tytułowych aż 13 spośród zarejestrowanych wydań.

²⁸ Ukazały się w niej między innymi *Odyseja* Homera, *Boska Komedia* Dantego Alighieri, wybory pism Jana Kochanowskiego, Słowackiego oraz *Pan Tadeusz* Mickiewicza. Książki drukowano na kredowym papierze, ze złożonymi brzegami, opatrywano portretami autorów. Kosztowały jednego rubla, a w oprawie nawet 1,5–1,8 rb.

w dziale „Poezje” – 41 drobnych utworów poetyckich, a w dziale „Proza” następujące teksty: *Ułamek z dawnego rękopisu słowiańskiego*, *Teodoro*, *Gastold*, *Zamek Wilczki*, *Mściry karzeł* i *Masław, książę mazowiecki*, *Grób rodziny Reichstalów* i *Noc letnia*, w tomie czwartym zaś – obszerną powieść *Władysław Herman i jego dwór*. Niestety w edycji tej niektóre utwory na skutek interwencji cenzury wydrukowano w formie niepełnej (np. w *Irydionie* na s. 264 brakowało siedmiu ostatnich wersów w „Dokończeniu”, nie zamieszczono też w ogóle „Przypisków”; we *Fryburgu* na s. 44 opuszczono aż 41 spośród 152 wersów), a niektórych (np. *Przedświtu*, *Psalmów przyszłości*, *Pokusy*) w ogóle nie zamieszczono. Rok później *Pisma* te – jako wydanie tytułowe – znalazły się na rynku ponownie, z tymi samymi opuszczeniami.

Poszczególne utwory Krasińskiego Gebethner i Wolff ogłaszali też w seriach adresowanych do czytelników początkujących: w „Wyborze Pisarzy Polskich dla Domu i Szkoły” oraz „Bibliotecze Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej”. W reklamie pierwszej z nich tak wyłożyli ideę popularyzowania literatury wysokiej:

Każdy dom polski, troszczący się o swą „ojcowiznę”, powinien posiadać księgozbiór, mieszczący twory najlepszych pisarzy narodowych, i dzieła, objaśniające przeszłość i stan obecny narodu. Czytanie jednak o tyle nam przynosi korzyść, o ile łączy się z należytem zrozumieniem i przyswojeniem treści. Im treść ta jest donioślejsza, im głębsze zawiera myśli i uczucia, tem trudniej ją pojąć i przyswoić bez odpowiedniego przygotowania, bez wskazówek i objaśnień, pozwalających czytelnikowi dotrzeć do głębin duszy twórcy. Chcąc zadość uczynić tej pilnej potrzebie naszego życia duchowego, zamierzamy w niniejszym wydawnictwie dostarczyć czytelnikom wyboru najlepszych utworów dawniejszych i nowszych pisarzy polskich, zaopatrzonych we wstępy, podające wskazówki niezbędne dla należytego zrozumienia myśli i osnowy utworu, a także w objaśnienia wyrazowe i rzeczowe zaznajamiające z przestarzałymi czy też mało znanymi formami języka i szczegółami faktycznymi²⁹.

W serii tej ukazały się w 1908 r. – ze słowem wstępnym i objaśnieniami znanego historyka i popularyzatora literatury Henryka Gallego – *Nie-Boska komedia* (nr 8) i *Irydion* (nr 12). Z kolei w „Bibliotecze Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej” opublikowano: w 1910 r. *Liryki* (nr 144), zawierają-

²⁹ „Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie. Miesięcznik dla czytającej publiczności”, 1909, nr 7–8, s. 114.

ce 28 drobnych utworów poetyckich (w tym nieco okaleczonego *Fryburga*), a w 1912 r. pełną wersję *Przedświt* (nr 165), lecz bez prozatorskiego „Wstępu”³⁰.

Począwszy od 1908 r. teksty Krasińskiego wśród odbiorców o niewysokich kompetencjach czytelniczych propagował także inny zasłużony wydawca warszawski, Michał Arct, który w dwóch popularnych seriach opublikował dziewięć utworów poety. W pierwszej z nich, „Książki dla Wszystkich” – zainicjowanej już w 1901 r. – postanowił wydawać arcydzieła poezji polskiej w takiej formie,

[...] aby mogły przynieść jakąś korzyść szerszemu ogółowi, i w związku z tym, że poszczególne tomiki będą zawierać nie cały tekst [...], lecz tylko streszczenie oraz celniejsze wyjątki; w całości będziemy podawali tylko drobne utwory. Przy tym każdy wyraz mniej zrozumiały, każde imię własne mniej znane, będzie wyjaśnione w przypiskach. Poza tym w każdej książeczce czytelnik znajdzie szczegółowy, przystępnie wyłożony rozbiór treści utworu, oparty na najnowszych badaniach, w którym zawierać się będzie wszystko, co wiemy w tym zakresie w danej chwili³¹.

W cyklu tym opublikowano pięć utworów Krasińskiego. Były to najpierw: *Przedświt* ze wstępem i objaśnieniami Jana Michalskiego (nr 388; 1908 r.), *Poezje liryczne* w trzech częściach (nr 512, 516, 526; 1910–1912) opatrzone wstępem i objaśnieniami Antoniego Langego, a także *Noc letnia* (nr 525; 1910 r.). W roku jubileuszowym (1912 r.) ukazały się ponadto *Nie-Boska komedia* (nr 550) i *Irydion* (nr 552), w obu wypadkach – jak zaznaczono to na karcie tytułowej – „ze wstępem podług »Historii literatury« prof. St. Tarnowskiego i objaśnieniami”³².

Cztery z tych inicjatyw powtórzył Arct w zainicjowanej w 1906 r. przez Księgarnię Stanisława Bukowieckiego, a w 1910 r. przejętej przez siebie, „Bibliotecze Narodowej”. Kolejno na rynek trafiły: *Noc letnia* (nr 38; 1910 r.), trzyczęściowe *Poezje liryczne* (nr 32, 36, 37; 1910–1912) oraz *Irydion* (nr 31) i *Nie-Boska komedia* (nr 47; oba dramaty w 1912 r.). Mimo stosunkowo niskich

³⁰ Trudno powiedzieć, czy decyzja niezamieszczenia „Wstępu” podyktowana była względami cenzuralnymi, czy też była suwerenną decyzją wydawcy, który być może uznał ten tekst za zbyt trudny dla antycypowanego odbiorcy.

³¹ Cyt. za: W. Dynak, *Literatura piękna w obiegu szkolnym. Dokumentacja bibliograficzna za lata 1884–1939*, Wrocław 1978, s. 29.

³² Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, że w edycji *Irydiona* zabrakło prozatorskiego „Wstępu”, poprzedzającego część dramatyczną utworu, co następująco skomentowano w przypisie: „Dajemy tutaj te poglądy uczonego profesora zamiast jakiegokolwiek oryginalnego wstępu” (Z. Krasiński, *Irydion*, Warszawa 1912, s. 3 nlb.).

cen (10–20 kop. za tomik), książki te wydano dosyć starannie, a wiele z egzemplarzy (wraz z okładkami) zachowało się w dobrym stanie do dziś. Wcześniej (w 1907 r.), a więc jeszcze nakładem Bukowieckiego, w serii tej ukazały się dwa inne utwory Krasińskiego: „wydanie zupełne” *Przedświtu* (nr 19), ale bez prozatorskiego „Wstępu”³³ oraz okaleczony, gdyż w tekście brakowało wielu wersów, *Psalm miłości* (nr 21).

W 1909 r. – w pięćdziesiątą rocznicę zgonu poety – wyszła ciekawa pod względem edytorskim publikacja Leopolda Wellischa pt. *Zygmunt Krasiński i Ary Scheffer*, zawierająca 15 listów Krasińskiego do holenderskiego malarza, a także dwie korespondencje Scheffera. Tę bardzo staranną edycję, której „wytłoczono 615 liczbowanych egzemplarzy, z których pierwsze 25 na papierze czerpanym”, ozdobiono reprodukcjami dzieł artysty (między innymi portretami poety, Delfiny Potockiej, Elizy Krasińskiej, Fryderyka Chopina) i podobiznami listów, a ponadto zaopatrzone w obszernie objaśnienia niektórych ustępów listów i opisy rękopisów (wydawca dotarł do oryginałów znajdujących się w rękach prywatnych – u Naomi Psychari w Paryżu oraz w Muzeum Ary Scheffera w Dordrechcie). Było to jedyne wydanie korespondencji pisarza w zaborze rosyjskim.

Najwięcej utworów Krasińskiego – o niektórych wspomniałam już wcześniej – ukazało się z okazji setnej rocznicy jego urodzin. Jakub Mortkowicz już w 1911 r., w zainicjowanej rok wcześniej serii „Pod Znakiem Poetów”, wydał w dwóch wersjach (pełnej i ocenzonej)³⁴ *Wybór poezji*, zebrany i ułożony przez poetę, tłumacza i publicystę, Stanisława Wyrzykowskiego. Inna poetka – Józefa Cybulska – z rozmaitych utworów i listów Krasińskiego ułożyła *Złote myśli*, które ukazały się dwukrotnie – w 1912 r. i 1913 r. (wyd. 2) nakładem Księgarni Stanisława Sadowskiego. Oba wydania Cybulska, podpisana pseudonimem Szczęsna, poprzedziła obszerną „Przedmową”, którą zakończyła patetycznie: „A w tem mieście, gdzie przeszła pierwsza młodość poety i była mu »rzeźbiarką na żywot cały«, niech z jego wskrzeszających nas Myśli – stanie Kolumna Zygmunta...”.

Ostatnią warszawską edycją utworu Krasińskiego przed wybuchem I wojny światowej był *Irydion*, opublikowany w 1913 r. nakładem i drukiem Towarzy-

³³ Zob. uwaga w przyp. 30.

³⁴ Wersja pełna ukazała się w Krakowie. W wariantie przeznaczonym do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim (z wykropkowanym wierszem *Do Moskali*) jako miejsce wydania podano Warszawę.

stwa Akcyjnego S. Orgelbranda Synów w serii „Muzy. Biblioteka Literacko-Artystyczna”. W obszernym „Słowie wstępnym”, zawierającym charakterystykę utworu (tj. genezę, wyjaśnienie idei, opis postaci) oraz bibliografię opracowań dotyczących *Irydiona*, Zdzisław Dębicki podał, że opracowując tekst dokonał „porównania wydań T. Piniego i H. Gallego, z wydaniem jubileuszowym z r. 1912 opartem na rękopisie, który jednak nie był autografem poety, ale odpisem niewiadomej ręki, tu i ówdzie poprawionym przez autora z pamięci”³⁵. Tę niezwykle staranną edycję wydawca wyposażył także w komentarze, objaśniające czytelnikowi „to wszystko czego nie uwzględniły przypiski samego poety”³⁶.

1.2. Prowincje pruskie

Następnym obszarem, gdzie w okresie zaborów zaczęto publikować utwory Krasińskiego, były prowincje pruskie, kolejno: Dolny Śląsk (obwód regencyjny wrocławski), Wielkopolska oraz Górny Śląsk (obwód regencyjny opolski).

Wrocław

Pierwszeństwo Wrocławia nie może dziwić, gdyż jak pisała Maria Rotterowa, po klęsce powstania listopadowego

W pojęciu wielu ówczesnych Polaków Wrocław to miasto polskie, tylko leżące poza granicami politycznymi, a jednak tak blisko, że można tam było jeszcze porozumieć się po polsku, można było czuć i myśleć po swojemu i obracać się wśród swoich; nie wisały nad nim represje rządów zaborczych.

Wrocław był punktem spotkania się emigracji i kraju. Tu mógł dostać przybysz z kraju książkę wydaną na emigracji, a niedostępną mu w miejscu zamieszkania, i w odwrotnym kierunku przez Wrocław do emigracji szła książka wydana w kraju lub tu na miejscu, we Wrocławiu³⁷.

Oferta utworów Krasińskiego była jednak niewielka. Jedynie Wilhelm B. Korn, kolejny właściciel prężnego przedsiębiorstwa wydawniczego, działają-

³⁵ Z. Krasiński, *Irydion*, słowem wstępnym opatrzył i do dr. przygot. Z. Dębicki, Warszawa 1913, s. XVIII.

³⁶ Tamże, s. XX.

³⁷ M. Rotterowa, *Księgarnia i wydawnictwo Zygmunta Schlettera we Wrocławiu 1833–1855*, Wrocław 1956, s. 8.

cego już od połowy XVIII w., w październiku 1833 r.³⁸ (na karcie tytułowej podano datę 1834) opublikował powieść historyczną *Agaj-Han*, podpisaną kryptonimem A.K.

Od początku cieszyła się ona zainteresowaniem czytelników, o czym chwalił się poeta w liście do Gaszyńskiego, pisanym 23 sierpnia 1834 r. we Frankfurcie: „Mój *Agaj-Han* wielkie, jak słyszę, robi wrażenie w Galicji, Krakowie i Poznaniu³⁹”.

Być może sukces ten sprawił, że Korn, w porozumieniu z Krasińskim⁴⁰, postanowił ogłosić drugie wydanie *Agaj-Hana*, które ukazało się w 1838 r., tym razem anonimowo. Książkę zadedykował poeta Joannie Bobrowej, ukrytej pod imieniem Maria.

Wielkopolska

W Wielkopolsce najważniejszym ośrodkiem wydawniczym był oczywiście Poznań, choć jeśli chodzi o utwory Krasińskiego jego dorobek w porównaniu z Warszawą był trzykrotnie mniejszy. Pierwsze trzy publikacje były dziełem zasłużonego księgarza i drukarza, a także działacza społecznego i politycznego, Walentego M. Stefańskiego. To jego nakładem w 1849 r. ukazała się anonimowa edycja zawierająca wiersz Stanisława E. Koźmiana *Do mistrzów słowa* (s. 3-16) oraz poematy Krasińskiego *Ostatni* (s. 17-47) i *Dzień dzisiejszy* (s. 49-104)⁴¹. W 1851 r. nakładem Stefańskiego ukazały się (także anonimowo) *Resurrecturis* (licząca cztery strony odbitka z „Przeglądu Poznańskiego”⁴²) oraz *Irydion*. Krasiński nie był zadowolony z tych edycji, o czym w liście z 9 lipca 1851 r. pisał z Baden do czuwającego nad nimi Koźmiana:

³⁸ W liście z 19 grudnia 1833 r. do Henryka Reeve’a Krasiński (*Listy do Henryka Reeve*, tłum. A. Ołędzka-Frybesowa, oprac., wstępem, kroniką i notami opatrzył P. Hertz, Warszawa 1980, s. 127) informował przyjaciela: „Przed dwoma miesiącami ukazał się we Wrocławiu poemat mojego pióra na 210 stronicach, zaczerpnięty z historii tej epoki, gdy moi ojcowie grabili Moskwę, a na tronie carów zasiadała Polka, która miała potem zginąć w pustyniach Azji. To dzieło, którego styl i forma są nowością w naszym języku. Piszą mi, że robi wrażenie”. Paweł Hertz w nocie od wydawcy wyjaśniał: „Zwyczajem ówczesnym książki ukazujące się w ostatnim kwartale roku były opatrywane datą roku następnego, stąd na karcie tytułowej widnieje rok 1834” (tamże, s. 130-131).

³⁹ Z. Krasiński, *Listy do Konstantego...*, dz. cyt., s. 86.

⁴⁰ Tamże, s. 132, 134.

⁴¹ Na stronie tytułowej książki widniała informacja: „Dochód ze sprzedaży przeznaczają autor na potrzeby emigracji”.

⁴² Właścicielem i wydawcą tego pisma był Stefański.

Dawno zapowiadziany, obiecany i oczekiwany wiersz, do „Przeglądu” przeznaczony, posyłam Ci. Tytuł łaciński *Resurrecturis*, czyli do tych, którzy mają zmartwychwstać, z martwych powstaną; lepiej byłoby, gdyby tytuł był polski, ale pracując nad ową nazwą we spółce nie mogliśmy wynaleźć odpowiadającego intencji autora wyrazu. Zresztą kiedy dziecko zdrowe, piękne i sprytne, mniejsza o jego imię, choćby go nawet Barabaszem przezвано.

Nie ma potrzeby Ci przypominać, że na końcu podpisu żadnego nie trzeba, lecz polecam pieczołowitości Twojej korektę. Jedna opuszczona komma już mi dolega, a cóż dopiero przekreślony wyraz! Opuszczony wiersz gotów mi zdziałać atak appopleksji. W Lesznie doskonale drukują, ale Poznań przerażający. Rząd pruski na dowód, że Poznań zniemczony, powinien by posłać do Bundestagu, między innymi dowodami, książkę polską, drukowaną w Poznaniu. *Irydion*, układany nie z rękopismu, ale z druku, bardzo wiele ma błędów. A więc wymówka na nieczytelne pismo odpada⁴³.

Tylko dwie książki Krasieńskiego ukazały się nakładem innego zasłużonego księgarza poznańskiego, Jana K. Żupańskiego⁴⁴. Były to: anonimowo wydany w 1858 r. *Irydion*⁴⁵ oraz opublikowane rok później – już po śmierci autora – *Zygmunta Krasieńskiego listy o poemacie Kajetana Koźmiana „Stefan Czarniecki”*, pierwsza edycja korespondencji poety, która wyszła pod jego nazwiskiem. Zawierała dziewięć listów, a przygotował ją Andrzej E. Koźmian, który napisał też obszerne „Słowo wstępne” oraz końcowy tekst *Ostatnie chwile Zygmunta Krasieńskiego*⁴⁶.

Skandalem wydawniczym okazały się opublikowane w 1867 r. przez Ludwika Merzbacha *Poezje pośmiertne*, „wydane z niedrukowanego rękopismu przez Mieczysława Dzikowskiego”, które zawierały zaledwie pięć wierszy, po-

⁴³ Z. Krasieński, *Listy do Koźmianów*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, Warszawa 1977, s. 348.

⁴⁴ Co prawda tuż po śmierci Krasieńskiego Żupański zabiegał o wydanie jego pism i korespondencji, jednak nie otrzymał zgody rodziny. W liście do A. Sołtana z 15 marca 1859 r. Stanisław Małachowski pisał o tym następująco: „Co do tak szlachetnej i z a c n e j propozycji pana Żupańskiego, winienem w imieniu żony i dzieci złożyć jemu podziękowanie i przy tym przeprosić, że jeszcze w tej chwili stanowczej odpowiedzi jemu nie jest w stanie. Nieboszczyk nigdy nie chciał zezwolić na druk wspólny wszystkich jego pism, bo to było przyznaniem się do nich, czego się obawiał. Teraz jeszcze baczne oko podejrzliwego rządu zwrócone na sukcesorów i Pani Eliza lęka się, aby im w czymkolwiek nie zaszkodzić” (Z. Krasieński, *Listy do Adama Sołtana*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, Warszawa 1970, s. 713).

⁴⁵ O edycji tej wiadomo niewiele. Estreicher (*Bibliografia polska...*, dz. cyt., t. 2. G–L, s. 473) poza informacją o nakładcy podaje tylko jej cenę jeden talar 20 sgr. Książki tej nie odnalazłam w żadnej bibliotece.

⁴⁶ Kulisy wydania tych listów omówił Zbigniew Sudolski (*Korespondencja Zygmunta Krasieńskiego. Studium monograficzne*, Warszawa 1968, s. 80–83).

przedzonych listem poety do Adama Sołtana. Okazało się bowiem, że Dzikowski, redaktor „Przeglądu Powszechnego”, pisząc w nocy edytorskiej „Rękopism ś.p. Zygmunta Krasińskiego, który podajemy do druku, ofiarowany był przez hr. Lwa Sołtana Redakcji Przeglądu Powszechnego”, minął się z prawdą, gdyż zgody na druk nie uzyskał⁴⁷.

Trzy kolejne książki Krasińskiego ukazały się na przełomie lat 70. i 80. Najpierw w 1879 r. znana firma poznańska N. Kamieński i Sp. wprowadziła na rynek *Grób Rodziny Reichstalów*⁴⁸. W „Słowach kilku od wydawcy” Bolesław Twardowski tak uzasadniał ponowne (po warszawskim pierwodruku) wydanie tej mało cenionej powieści:

Aby zatem zapowiedz nadal fałszywem odmawianiu pracy tej wszelkiej wartości pochodzącym z nieznamości tego dzieła, wydajemy je dzisiaj sądząc, iż publiczność mile przyjmie zapomnianą pamiątkę po wielkim wieszczu, a przeczytawszy, przekona się o mylnem sądzie dotąd powszechnie głoszonym⁴⁹.

Rok później, w 1880 r. nakładem Księgarni Nowej (Fr. Błażka) ukazały się dwie edycje *Utworów Zygmunta Krasińskiego (nie objętych lwowskim wydaniem)*⁵⁰, zawierające młodzieńcze teksty poety z okresu genewskiego: *Gastold-legenda*, *Teodoro, król borów*, *Utamek z dawnego rękopismu*, *Zamek Wilczki*, *O literaturze polskiej*, *Opisanie jeziora Lemana*⁵¹, poprzedzone życiorysem zatytułowanym „Młodość Zygmunta Krasińskiego”. Książkę opatrzone dedykacją „Jaśnie Wielmożnej Pani z Hr. Krasińskich Maryi Hr. Raczyńskiej Córce nieśmiertelnego Zygmunta dzieło to w dowód najwyższej czci i szacunku poświęca B.T.”

Wreszcie w 1881 r. Księgarnia Jana Chociszewskiego opublikowała po raz pierwszy w formie książkowej dwie słynne odezwy napisane po francusku⁵²,

⁴⁷ Z. Krasiński, *Listy do Adama...*, s. 12–13.

⁴⁸ Data 1879 widnieje na karcie tytułowej. Na okładce podano rok 1880.

⁴⁹ Z. Krasiński, *Grób rodziny Reichstalów. Powieść oryginalna. Z dziejów wojny trzydziestoletniej*, Poznań 1879, s. III.

⁵⁰ W jednym zarówno na zachowanej okładce jak i stronie tytułowej podano pełne imię i nazwisko wydawcy, wspomnianego już Bolesława Twardowskiego, w drugim – tylko jego inicjały (B.T.).

⁵¹ Wszystkie tytuły podaję za spisem treści.

⁵² Ich pierwodruki (*Lettres à M. le Comte de Montalembert et à M. de Lamartine par un gentilhomme polonais*) ukazały się w Paryżu w 1847 r., najpierw w czasopiśmie „Le Correspondent”, a następnie w osobnej odblitce. O ile list do Charlesa René Forbesa de Montalamberta Krasiński zawierał wyrazy wdzięczności za interpelację hrabiego w francuskiej Izbie Parów w sprawie zajęcia Krakowa przez Austrię, o tyle w liście do Alphonsa de Lamartine’a poeta

zatytułowane *Listy Zygmunta Krasieńskiego do Hr. Montalamberta i A. Lamartina*, w przekładzie poetki i publicystki Teofili Radońskiej, która we „Wstępie” zadeklarowała:

Podajemy je tutaj w dosłownym nieomal przekładzie, obawiając się dowolnym tłumaczeniem naruszyć myśli, z których każda zda się być świętą i fundamentalną; a podjęliśmy przekład w tym celu, aby złożone tu natchnione prawdy i prawdziwie wzniosłe pojęcia przystępnymi i zrozumiałymi uczynić ogółowi⁵³.

Ostatnią poznańską edycją utworów poety były trzypiętomowe *Pisma*, wydane w 1912 r. przez Księgarnię Wysyłkową St.H. Knastera. Był to najprawdopodobniej przedruk któregoś z lipskich wydań *Poezji*⁵⁴.

Drugim ważnym ośrodkiem wydawniczym Wielkopolski było Leszno, a najważniejszym tamtejszym wydawcą był księgarz Ernest W. Günther, którego nakładem i drukiem ukazał się anonimowo w 1852 r. *Sen. Pieśń z Niedokończonego Poematu wyjęta pozostałych rękopismów po świętej pamięci J.S.* Sygnowanie tekstu tymi inicjałami wyjaśniał poeta (Erof) w liście do S.E. Koźmiana pisany z Baden 17 sierpnia 1851 roku:

Czemu Erof wyjął to z pośmiertnych rękopismów św. pamięci J.S., niepotrzebnym zapewne Ci tłumaczyć. Wiesz, że po śmierci Juliusza Słowackiego towiańczycy zebrali jego papiery i dotąd żadnego nie wypuścili. Wiesz, że już za życia jego ktoś mu wykradł Psalm i wydrukował. Zatem teraz nic dziwnego, że coś podobnego znów się staje, że przyjaciel lub znajomy, przypadkiem dostawszy jakiś ułamek, wypuszcza go na jaśń, a że nie chce jednak narazić się *Societati fratrum*, nie pisze oczywiście Jul. Słow., ale tylko J.S. – wszakże to może być Jan Sliwiński lub tysiąc innych nazw. Na tej o s i obraca się całe *qui pro co*. Pojmiesz zaś, że przede wszystkim i nad wszystko Erofowi o *qui pro co* idzie. Gdybyś jednak lepszy i trafniejszy wynalazł, wdzięcznym Ci on byłby niezawodnie⁵⁵.

---

oburzał się, że w drugim tomie *Historii Żyrodystów* autor nazwał Polskę „arystokracją bez ludu” i „azjatyckim narodem w Europie”.

⁵³ Z. Krasieński, *Listy [...] do Hr. Montalamberta i A. Lamartina*, przeł. z franc. T. Radońska, Poznań 1881, s. 8.

⁵⁴ Księgarnia ta przedrukowała też sześciotomowe edycje *Pism* Mickiewicza (M. Rowicka, *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów*, Warszawa 2014, s. 69) oraz Słowackiego (taż, *Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego w latach 1830–1914*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 57: 2013, s. 71).

⁵⁵ Z. Krasieński, *Listy do Koźmianów...*, s. 360. Kulisy tego wydania wyjaśnia zamieszczony tam przez Sudolskiego (s. 361) komentarz Koźmiana: „Nalegałem zawsze na Zygmunta, aby, jeśli już nie może uzupełnić pierwszej części Nieboskiej Komедii, ogłosił przynajmniej ustępy już

Górny Śląsk

Na Górnym Śląsku (w obwodzie regencyjnym opolskim) jedynym nakładcą dzieł Krasińskiego był Karol Miarka (młodszy) z Mikołowa. W zainicjowanej w 1898 r. serii „Nowa Biblioteka Pisarzy Polskich”, powstałej w celu możliwie jak najtańszego wydawania w masowych nakładach dzieł klasyków literatury polskiej⁵⁶, najpierw w latach 1900–1901 opublikował czterotomowe wydanie jego *Pism*. Miarka dbał o estetyczny wygląd publikacji: poszczególne tomy „Nowej Biblioteki...” zaopatrywał w twarde płócienne okładki, ozdobione złożeniami i tłoczeniami, a na frontispisie tomu pierwszego zamieszczał portret autora. Wspomniany cykl reklamował następująco:

Zwracam uwagę, na „Nową Bibliotekę Pisarzy Polskich” wszystkim czytelnikom, którzy pragną nabyć dzieła klasyków naszych w wydaniu pięknem, starannem a przytem taniem.

Jest to najtańsze ze wszystkich wydań. Papier dobry, druk wyraźny. Polecam je jako stosowne podarki na premie, na Boże Narodzenie, imieniny i t. d.⁵⁷.

Rzeczywiście ceny były niezbyt wygórowane: ozdobna edycja *Pism* Krasińskiego kosztowała dwa ruble i 50 kopiejek (edycje broszurowe – jednego rubla i 75 kopiejek)⁵⁸.

W tomie pierwszym *Pism*, poprzedzonym dwustronicowym *Krótkim życiorysem Zygmunta Krasińskiego*, znalazły się następujące utwory: *Agaj-Han*, *Niedokończony poemat*, *Nie-Boska komedia* oraz *Noc letnia*. Tom drugi zawierał: *Irydiona*, *Pokusę*, *Trzy myśli*, *Przedświt* i *Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy*, a tom trzeci: *Psalmy przyszołości*, *Resurrecturis*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni*, a także (w dziale „Poezye”) 63 liryki oraz (w dziale „Proza”) – 13 drobnych tekstów

---

wykończone, tym więcej, że parę z nich stanowiło w sobie okrągłą całość. Taki jeden ustęp przysłał mi on teraz pt. Sen. Zamiast składać to na Słowackiego, radziłem bezmiennie wydać. – Z. płacił zawsze za druk dzieł swoich, a dochód ze sprzedaży oddawał Gaszyńskiemu. Ja też odsyłałem temuż wszystko, co przynosiły książki Zygmunta, pod moim dozorem drukowane”.

⁵⁶ W 1898 r. Miarka wydał czterotomowe *Poezye* Mickiewicza, w rok później – także w czterech tomach – *Poezye* Słowackiego.

⁵⁷ *Katalog Wydawnictwa Karola Miarki w Mikołowie*, [B.m. 1902], s. 7 nlb.

⁵⁸ Katalog ten adresowano niewątpliwie do czytelników w zaborze rosyjskim, zresztą do druku dopuściła go cenzura warszawska, o czym świadczy formuła na odwrocie karty tytułowej: „Dozwoleno Cenzuroju 29 Diekabryja 1902 g.”. Tyle samo co za *Pisma* Krasińskiego trzeba było zapłacić za zbiór utworów Słowackiego, tylko edycja Mickiewicza w „oryginalnej oprawie płóciennej” kosztowała dwa ruble (wydanie broszurowe: jednego rubla i 20 kopiejek).

prozatorskich. W tomie czwartym opublikowano powieść historyczną *Władysław Herman i dwór jego*. Edycję tę przedrukował Miarka jeszcze dwukrotnie – w 1906 r. (tylko dwa pierwsze tomy) i w 1912 r. (całość). Warto dodać, że choć omawiane wydania adresowano do „ludu”, to jednak zawierały one niemal ten sam zestaw tekstów, co inne wielotomowe wydania *Pism*, firmowane przez tak znane firmy, jak na przykład lwowska Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta lub krakowska spółka Konstantego J. Żupańskiego. Co więcej, prezentowały nawet bogatszy wybór utworów niż trzytomowe edycje *Poezyi*, sygnowane przez lipskiego wydawcę Brockhousa, nie mówiąc oczywiście o okaleczonych czterotomowych warszawskich wydaniach *Pism*, które ukazały się w tym samym czasie co edycja mikołowska nakładem Gebethnera i Wolffa.

Miarka wydał też dwa razy (w 1901 r. z adresem wydawniczym Mikołów–Warszawa, i w 1912 r. Mikołów–Częstochowa) warianty owych *Pism*, przeznaczone do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim. W wydaniach tych niektórych tekstów nie zamieszczono w ogóle, natomiast inne opublikowano w formie okaleczonej. Jedna zmiana miała charakter techniczny – z tomu pierwszego usunięto *Noc letnią*, w związku z czym liczył on nie 415 a tylko 377 stron. Tom drugi również miał mniejszą objętość (299 stron zamiast 355), gdyż miejsce *Pokusy* zajęła wspomniana *Noc letnia*, wydrukowana zresztą bez żadnych ingerencji. W wersji niepełnej opublikowano tam *Irydiona*, *Trzy myśli* i *Przedświt*. Najbardziej okaleczono jednak tom trzeci, który liczył zaledwie 268 stron (wobec 382 w wersji pełnej). Pominęto w nim *Psalmy przyszłości*, publicystyczny wiersz *Resurrecturis* oraz poematy *Dzień dzisiejszy* i *Ostatni*, w dziale „Poezye” zaś nie zamieszczono 21 liryków, czyli jednej trzeciej wszystkich utworów, a dwa (*Fryburg* i *W Dzień Św. Elżbiety*) wydrukowano w wersji okaleczonej. Z działu „Proza” usunięto w całości dwa teksty: *Z autografu w albumie Ewuni (Ankwiczówny)* oraz *Wygnańca*. Natomiast w artykule zatytułowanym *O Krytyce w ogólności. (Kilka słów o Juliuszu Słowackim)* pominęto kilka fragmentów.

W jubileuszowym 1912 r. Miarka wydał też *Pisma. Ciąg dalszy ilustrowany* (t. 5–6), opracowane przez księdza Kamila J. Kantaka, zawierające nowe, niepublikowane wcześniej utwory. Na końcu obu tomów zamieszczono króciutkie przypisy i objaśnienia wydawcy, dostosowane do możliwości odbiorczych antycypowanych czytelników. Teksty poety Kantak przygotował bardzo starannie, opierając się na sześciotomowym krytycznym wydaniu *Pism* (Lwów 1904 r.).

Także i tę edycję zaopatrzone w twarde płócienne okładki z tłoczeniami i złoceńiami, zamieszczono też portrety poety i jego rodziny⁵⁹.

Poza omawianą serią Miarka wydał jeszcze dwie powieści historyczne Krasińskiego – w 1906 roku *Agaj-Hana*, a prawdopodobnie dwa lata później – *Władystawa Hermana i dwór jego*.

1.3. Zagranica

Paryż

Jak już wspomniałam, najwięcej edycji (pierwodruków i wznowień pojedynczych tekstów) Krasińskiego ukazało się w Paryżu. Pierwszym utworem była *Nie-Boska komedia*, wydana anonimowo w 1835 r. nakładem paryskiej „Typografii A. Pinard”. Jednak do rozpowszechniania trafiło niewiele egzemplarzy, większość nakładu leżała bowiem na składzie u frankfurckiego księgarza Karola J. Jungla, na co poeta skarżył się w liście z 9 lutego 1836 roku:

Co się tyczy *Komedii*, nie mam żadnego egzemplarza. Ta rzecz się stała przez księgarza w Frankfurcie nad Menem i ten księgarz się przestraszył i wstrzymał i wstrzymuje dotąd gotową edycję; ładu z Niemcem dojsć nie można, tak się boi, edycja mała, bo tylko 250 egzemplarzy⁶⁰.

Dużą część niesprzedanych egzemplarzy poeta odzyskał dopiero w 1846 roku⁶¹.

Z wyjątkiem dwóch, wszystkie pozostałe edycje tekstów Krasińskiego ukazały się nakładem Księgarni Polskiej, założonej w stolicy Francji w 1835 r. przez emigrantów polistopadowych, Aleksandra Jełowickiego i Eustachego Janusz-

⁵⁹ Na frontispisie tomu piątego zamieszczono portret Krasińskiego „według kamei rzymskiej z r. 1834”, w środku zaś znalazły się portrety: dziada (Jana), ojca (Wincentego) i matki poety (Marii z Radziwiłłów). W tomie szóstym znalazły się następujące portrety: *Zygmunt Krasiński jako chłopiec*, *Popiersie Elizy Krasińskiej i Eliza Krasińska z dziećmi*.

⁶⁰ Z. Krasiński, *Listy do Konstantego...*, s. 110. Zob. też tenże, *Listy do różnych adresatów*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, t. 1, Warszawa 1991, s. 254, 256.

⁶¹ Z. Krasiński, *Listy do różnych...*, s. 244–245, 308. Zob. też tenże, *Listy do Delfiny Potockiej*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, t. 3, Warszawa 1975, s. 112; tenże, *Listy do Augusta Cieszkowskiego, Edwarda Jaroszyńskiego, Bronisława Trentowskiego*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, Warszawa 1988, s. 126, 128.

kiewiczza. W latach 1836–1863 firma ta kolejno wypuściła na rynek anonimowe wydania następujących tekstów: *Irydiona* (1836, wyd. 3 – 1862⁶²), *Nie-Boskiej komedii* (wyd. 2 – 1837⁶³, wyd. 3 – 1858⁶⁴, wyd. 4 – 1862), *Trzech myśli pozostałych po śp. Henryku Ligenzie, zmarłym w Morreale 12 kwietnia 1840 roku* (1840, wyd. 2 – 1859, wyd. 3 – 1863), *Nocy letniej* i *Pokusy* (1841⁶⁵, wyd. 3 – 1862), *Przedświtu* (1843⁶⁶, wyd. 2 – 1845⁶⁷, 1848⁶⁸, wyd. 3 – 1851, wyd. 4 – 1861, wyd. 5 – 1862), *Psalmów przyszłości* (pierwodruk podpisany „Przez Spirydiona Prawdzickiego” zawierający *Psalm wiary*, *Psalm nadziei* i *Psalm miłości* – 1845, wyd. 2 podpisane tym samym pseudonimem, pomnożone o *Psalm żalu* i *Psalm dobrej nadziei* – 1848, a także kolejne wznowienia, zawierające wszystkie pięć psalmów: wyd. 3 – 1850, wyd. 4 – 1859, wyd. 6 – 1861 i wyd. 6 – 1863), *Ostatniego* (1858, 1862)⁶⁹, *Dnia dzisiejszego* (1862)⁷⁰; *Resurrecturis* (wydanie bez pozwolenia

⁶² Taką numerację podano na stronie tytułowej.

⁶³ Edycja ta, choć wyglądała estetycznie (ozdobiono ją wianetą na stronie tytułowej i finalikami wieńczącymi każdą część), nie spodobała się jednak poecie. W liście do Romana Załuskiego (Wiedeń, koniec stycznia – początek lutego 1837 r.) Krasiński (*Listy do różnych...*, s. 311) pisał: „Odegrzanej kapusty egzemplarz przez Jełowickiego dostał mi się w ręce – pomyłek huk; powiedz mu nawiasem, że koniecznie powinien na końcu przydać tę pomyłkę: str. 42 w. 12 zamiast m a t k a czytaj m a m k a , bo inaczej jest bez sensu wszystko, gdyż matka już zdechła”.

⁶⁴ Losy trzech paryskich wydań *Nie-Boskiej komedii* omówiła szczegółowo Magdalena Bizior-Dombrowska („Nieszczęśliwe edycje” *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego, „Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie” 2012, nr 2(3), s. 29–34).

⁶⁵ W 1841 r. drukarnia i litografia Maulde i Renou wykonała dwie edycje. Pierwsza z nich (licząca 89 stron) zawierała tylko *Noc letnią*, w drugiej (liczącej 124 strony) oprócz *Nocy letniej* (tylko ten tytuł zamieszczono na stronie tytułowej) zamieszczono też *Pokusę*.

⁶⁶ Co prawda nigdzie nie podano nakładcy, jedynie nazwę drukarni Bourgogne et Martinet, niemniej jednak inicjały E.J. zamieszczone stronie tytułowej, sugerują, iż wydawcą tej edycji był Januszkiewicz. Anonimowo wydany poemat poprzedzono dedykacją „Cieniom Henryka Ligęzy zmarłego w Morreale 1810 r. poświęca Konstanty Gaszyński”, co miło sugerować, że to on jest jego autorem.

⁶⁷ Była to „Edycja druga pomnożona nowemi poezyjami Konstantego Gaszyńskiego”. Na początku zamieszczono *Przedświt*, a na s. 55–85 *Nowe poezyje Konstantego Gaszyńskiego*, zawierające sześć wierszy (*Dzień ósmy września 1831 r. w Krakowie, Wycieczka, Syn i Matka, Usque ad finem, Tadeusz Kosciuszko* oraz bajkę *Papuga i wróbel*).

⁶⁸ Edycja do złudzenia przypomina pierwodruk. Można więc sądzić, że Januszkiewicz dokleił do niesprzedanego nakładu wydania pierwszego nową kartę tytułową z datą 1848 i nie zaznaczył, że jest to kolejne (trzecie) wydanie.

⁶⁹ Po raz pierwszy *Ostatni* ukazał się w Paryżu w 1847 r. nakładem Księgarni Katolickiej Polskiej, której właścicielem był Karol Królikowski, działacz emigracyjny, drukarz i nakładca. Od 1839 r. pracował on jako zecer w Księgarni i Drukarni Polskiej Jełowickiego i Sp., a następnie odkupił od Januszkiewicza część nakładów firmy oraz zaczął wydawać książki polskie.

⁷⁰ Znow po raz pierwszy (w 1847 r.) utwór ten, podpisany na karcie tytułowej „Przez autora *Do mistrzów słowa*” (co miało sugerować autorstwo S.E. Koźmiana), ukazał się nakładem Księgarni Katolickiej Polskiej.

poety – [1852]⁷¹, wyd. 3 – 1862) i *Niedokończonego poematu* (1860, 1861). W 1862 r. opublikowała ponadto dwa druki w zasadzie o charakterze ulotnym: dwustronicowy wyjątek z poematu *Dzień dzisiejszy*, zatytułowany *Program Juda-sza podany w 1847, a w 1862 exekwowany*, podpisany „Prawowierny Słowianin »po polsku Moskał”, a także *Ułamek naśladowany z Glozy Świętej Teresy*.

Tylko jedna edycja paryska ukazała się pod nazwiskiem poety. Były to ogłoszone w listopadzie 1859 r. (na karcie tytułowej widnieje data 1860) *Wyjątki z listów Zygmunta Krasińskiego*, zawierające fragmenty listów poety pisanych do różnych adresatów, które Gaszyński – edytor tego wydania – pogrupował na cztery części: „I^o Listy w oryginale, będące jego własnością. II° Wypisy z innego liczniejszego zbioru. III° Nadesłane mu kopie korespondencji z różnych źródeł. IV° Listy które Zygmunt Krasiński w ostatnich latach swego życia pisywał do synów”⁷². W nagłówkach wypisów Gaszyński ograniczył się do podania daty rocznej, usunął nie tylko daty dni i miesięcy, ale przede wszystkim nazwiska adresatów⁷³, a także aluzje osobiste i intymne wypowiedzi poety. Chodziło zarówno o nieujawnienie prywatnych danych z biografii, drażliwych dla żyjących jeszcze przyjaciół, jak też o uchronienie przed ewentualnymi represjami rodziny pisarza oraz adresatów:

Pragnąc aby ta książka mogła bez przeszkody krążyć po całym obszarze dawnych ziem polskich, musiano tymczasowo usunąć z niej wiele ważnych i znakomicie pięknych listów. Z wszystkich zaś innych zamieszczono jedynie główne ustępy stanowiące pewną całość artystyczną⁷⁴.

⁷¹ Edycja ta wyróżniała się szatą graficzną: wszystkie strony ozdobiono bordiurą (niebieską ramką z motywem roślinnym), a na karcie tytułowej zamieszczono winiętę Krasińskiego, który za wszelką cenę chciał ukryć swoje autorstwo, zbulwersował jednak fakt, że dołączono do niej luźną karteczkę z informacją o przeznaczeniu zysku z jej sprzedaży na dom Biblioteki Polskiej w Paryżu. Pisał o tym (*Listy do różnych...*, t. 2, s. 119) w liście do Władysława Zamoyskiego (Rzym, 10 kwietnia 1852 r.): „Bez dolożenia się, bez pozwolenia, bez odniesienia się wzięleś na się dziwnie śmiało odpowiedzialność rzeczy, która może ogromem zwalić się na głowę i jednak drogą, osobliwie za przyczepienie tej podłużnej karteczki, na której cel sprzedaży wydrukowan. Niech gwiazda Twoja szczęści się Tobie i innym w tym przypadku. Lecz nie pojmuję takiej dorywczosci i lekkiego wrażenia możebnych skutków; oczywiście, że w tym nic osobistego nie mam, mówię dla Stasia Koźmiana, bo zapewne wiesz, że to jego jest [...]. Zatem prawdę oświadczaj, komu możesz. Wszem wobec i każdemu z osobna twierdź, że to Stasia Koźmiana”.

⁷² *Wyjątki z listów Zygmunta Krasińskiego*, t. 1, Paryż 1860, s. III.

⁷³ Sudolski (dz. cyt., s. 84) ustalił, że – poza Gaszyńskim i synami – adresatami byli: Delfina Potocka, Słowacki, Stanisław Małachowski i August Cieszkowski.

⁷⁴ *Wyjątki...*, dz. cyt., s. IV.

Choć Gaszyński zamierzał wydać kolejne tomy korespondencji Krasiańskiego, planów tych nie udało mu się jednak zrealizować.

Lipsk

Drugim ważnym polskim ośrodkiem wydawniczym na zachodzie Europy był Lipsk. Działała tam znana firma księgarsko-wydawnicza Friedricha A. Brockhausa, w której kierownikiem działu słowiańskiego był Erazm Ł. Kasprowicz, inicjator i wydawca serii „Biblioteka Pisarzy Polskich”. Opublikowano w niej w 1863 r. (jako tomy 23–25) trzytomowe *Poezje Krasiańskiego*, zawierające najważniejsze jego utwory. W tomie pierwszym znalazły się: *Agay-Han*, *Nie-Boska komedia*, *Noc letnia* i *Pokusa*; w tomie drugim: *Irydion* i *Trzy myśli*; w tomie trzecim: *Psalmy przyszłości*, *Przedświt*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni*, *Resurrecturis*, *Niedokończony poemat* i *Ułamek naśladowany z Głozy Ś. Teresy*. Owe *Pisma* firma wznawiała jeszcze trzykrotnie: w latach 1872–1873, 1883 (wydania te opatrzone „Przedmową” podpisaną przez Kasprowicza) oraz w 1907 r. Ponadto nakładem i drukiem Brockhausa ukazały się, po raz pierwszy pod nazwiskiem Krasiańskiego, *Przedświt* (1868 r.) oraz *Psalmy przyszłości* (1874 r., opublikowane łącznie z *Do autora trzech Psalmów Słowackiego*).

Berlin

Już wcześniej utwory poety publikowano w Berlinie. Wydawcą książek polskich był tam księgarz Bernard Behr. Jego nakładem ukazało się pięć edycji utworów Krasiańskiego: *Irydion* (1840 r.), *Noc letnia* (1841 i 1845 roku; a wraz z *Pokusą* – jeszcze w latach 1850 i 1862). Były to nielegalne przedruki edycji paryskich, na co skarżył się poeta w liście do Augusta Cieszkowskiego z dnia 10 października 1850 roku:

[...] jednak to wiesz na pewno, że Behr nigdy od nikogo nie żądał, ani nie otrzymał upoważnienia, że zatem żądać go od Behra byłoby jak starać się o prawdziwą monetę u fałszerza monety⁷⁵

⁷⁵ Z. Krasiański, *Listy do Augusta Cieszkowskiego...*, dz. cyt., t. 1, s. 555.

Naumburg

Jedynym edytorem wydającym utwory Krasińskiego w tym mieście był nieznanymi bliżej J.J. Maurer. W 1861 r. jego nakładem ukazały się dwie edycje: „wydanie nowe” *Irydiona* oraz nielegalny przedruk paryskich *Wyjątków z listów Zygmunta Krasińskiego* (na okładce i stronie tytułowej jako miejsce wydania podano również Paryż). Obie publikacje wykonała miejscowa drukarnia G. Paetza.

Bukowina

Na terenie tym ukazała się tylko jedna publikacja z utworami (a raczej fragmentami utworów) Krasińskiego. Ksiądz Józef Janiszewski, wikary ze wsi Głęboka (oddalonej 25 kilometrów od Czerniowiec), działacz oświatowy i poeta, a także współpracownik czerniowieckiej „Gazety Polskiej”, przygotował w 1912 r. tomik *Złote myśli*⁷⁶, zawierający wybór wyimków z rozmaitych tekstów poety, do którego dołączył wiersz własnego autorstwa *Zygmuntowi Krasińskiemu*. Wcześniej praca ta ukazała się na łamach wspomnianego pisma w nr 49–64 i 66⁷⁷.

1.4. Prowincje austriackie

Jednak najwięcej wydań twórczości Krasińskiego ukazało się w prowincjach austriackich, a właściwie tylko na terenie Galicji. Ponad 1/3 (24) tamtejszych publikacji była dziełem nakładców lwowskich, ponad 1/4 (19) krakowskich, 1/5 (14) ze Złoczowa, co 7–8 (9) z Brodów; po jednym tytule wyszło też w Chyrowie, Nowym Sączu i Tarnowie.

⁷⁶ Co prawda w *Bibliografii literatury polskiej. Nowy Korbut* (t. 8, s. 167) jest enigmatyczna wzmianka o tej edycji, jednak wydania tego nie odnalazłam w żadnej bibliotece. Informacji na jego temat, a także o działalności księdza Janiszewskiego dostarcza monografia „Gazety Polskiej” Jana Bujaka (*Gazeta Polska 1883–1914*, Kraków 2013, s. 108–124, 271–273, 482).

⁷⁷ Bujak (dz. cyt., s. 339) pisał: „...stulecie urodzin Z. Krasińskiego redakcja *Gazety Polskiej* uczciła publikując hołdowniczy wiersz ks. Józefa Janiszewskiego *Zygmuntowi Krasińskiemu* oraz zebrane i opracowane przez tegoż *Złote myśli* (381 cytowań) *Zygmunta Krasińskiego*, aby przeszły do skarbnicy ducha polskiego”.

Lwów

Spośród wydawców lwowskich największą rolę w udostępnianiu czytelnikom twórczości Krasińskiego (15 edycji w 36 tomach) odegrała – założona w połowie 1868 r. – Księgarnia Władysława Gubrynowicza i Władysława Schmidta. Większość jej dorobku stanowiły wielotomowe wydania *Pism* poety (ukazało się ich osiem), zamieszczane w serii „Biblioteka Polska”. Publikowanie utworów Krasińskiego Gubrynowicz i Schmidt rozpoczęli w 1875 r. od dwutomowego wydania przejrzanego przez Jana Amborskiego i poprzedzonego obszerną (s. IV–LIX) przedmową Stanisława Tarnowskiego. Tom pierwszy zawierał: *Agay-Hana*, *Nie-Boską komedię*, *Noc letnią* i *Pokusę*, a drugi: *Irydiona*, *Trzy myśli*, *Przedświt*, *Psalmy przyszłości*, *Resurrecturis*, *Ułamek naśladowany z Głowy Ś. Teresy*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni* oraz 23 drobne utwory liryczne. Pięć lat później edycję tę dwukrotnie wznowiono, przy czym jedno ze wznowień zawierało wszystkie wymienione teksty, a w drugim nie zamieszczono drobnych wierszy. Kolejne, tym razem czterotomowe wydania *Pism* Krasińskiego, ukazały się w latach 1886–1888 i 1887–1888. W tomie pierwszym (1886, 1887) i drugim (odpowiednio 1886 i 1887) zamieszczono w zasadzie te same teksty co w wydaniu z 1875 r.⁷⁸; w tomie trzecim (1888) – 63 wiersze (w dziale „Poezye”) oraz (w dziale „Proza”) 13 tekstów prozatorskich: *Modlitwa*; *O krytyce w ogólności (Kilka słów o Juliuszu Słowackim)*; *O Trójcy i Słowie wcielonym*; *O Żywocie wiecznym*; *Mysli*; *Z autografu w albumie Ewuni (Ankiewiczówny)*; *Ułamek z dawnego rękopisu słowiańskiego*; *Wygnaniec*; *Teodoro, król borów*; *Gastold, legenda*; *Zamek Wilczki*, *Mściwy karzeł* i *Mastaw księżę Mazowiecki* oraz *Grób rodziny Reichstälów*. W tomie czwartym (1888) opublikowano powieść historyczną *Władysław Herman i jego dwór*. Ten sam zestaw tekstów zawierały kolejne wydania czterotomowe, które ukazały się w latach 1890, 1894, 1898 i 1902.

Gubrynowicz i Schmidt wydali też trzytomowe *Listy*, przygotowane pod patronatem Józefa I. Kraszewskiego. Tom pierwszy (1882 r.), ozdobiony na frontispisie portretem Krasińskiego, zawierał 146 listów poety do Gaszyńskiego, tom drugi (1883 r.) – 193 listów do A. Sołtana, tom ostatni (1887 r.) – korespondencje Krasińskiego do różnych adresatów: 10 listów do Słowackiego, jeden – do Romana Załuskiego, siedem – do Edwarda Jaroszyńskiego, 15 – do Koźmianów (w tym sześć do Kajetana, trzy do Andrzeja i sześć wyjątków z li-

⁷⁸ Jedynie wspomniane już 23 liryki przeniesiono do tomu trzeciego.

stów do Stanisława) oraz 90 do Bronisława Trentowskiego. Mankamentem tej edycji był brak aparatu krytycznego, tak potrzebnego w tego typu przedsięwzięciach.

Poza tym firma Gubrynowicza i Schmidta we wspomnianej wcześniej serii „Biblioteka Polska” w 1876 r. wydała osobno *Irydiona*, a w popularnej taniej „Bibliotece Kieszonkowej” *Przedświt* (1880) i *Psalmy przyszłości* (1880, 1895)⁷⁹.

Dużą rolę w propagowaniu twórczości Krasińskiego (siedem edycji w 22 tomach) odegrała też Księgarnia Polska, założona w 1872 r. przez Adama D. Bartoszewicza, po jego śmierci kierowana przez wdowę (lata 1886–1889), a od 1889 r. stanowiąca własność Bernarda Połonieckiego. W zainicjowanej przez Bartoszewicza w 1869 r. (a więc jeszcze przed utworzeniem księgarni) serii „Biblioteka Mrówki”, ukazały się (jako tom piąty) trzy wydania *Przedświtu* (lata 1869, 1874 i 1886). Podobnie jak inne tomy tego cyklu przeznaczonego dla masowego odbiorcy, cechowały je: uboga szata graficzna, brak ilustracji, wstępów historycznych i objaśnień wydawcy; rekompensatą były przystępne ceny (10–15 cent.).

Już za czasów Połonieckiego (w 1904 r.) Księgarnia Polska opublikowała – adresowane tym razem do odbiorców o wysokich kompetencjach lekturowych – trzy edycje *Pism* Krasińskiego⁸⁰, wydane „za zezwoleniem rodziny poety”, na karcie tytułowej określone jako „krytyczne i zupełne”. Opracował je Tadeusz Pini, a słowem wstępnym poprzedził Józef Kallenbach, który tak ocenił wykonaną pracę:

Nic ludzkiego nie jest doskonałym. Mogą być zatem i będą zapewne jakieś niedoskonałości, jakieś przeoczenia drobne i w tym wydaniu; mogą się z czasem odnaleźć jeszcze jakieś autograficzne fragmenty, których tu nie ma. Ale każdy będzie musiał przyznać, że w porównaniu z dotychczasowymi wydaniem zbiorowemi, wydanie p. T. Piniego jest olbrzymim postępem, jest pierwszym naukowem, zgodnem z zasadami krytyki tekstu, wreszcie takim, na którym dopiero prawdziwe zrozumienie twórczości Zyg. Krasińskiego oprzeć się będzie mogło. Nie będzie ono obojętnem dla krytyków literackich, którzy znajdą w niem nie tylko cały szereg utworów, dotychczas nieznanych, ale nadto wierne kopie wszystkich istniejących autografów

⁷⁹ Edycję z 1880 r. odbito czcionkami drukarni Karola Püllera, a wydanie z 1895 r. wydrukował Jan Czajński w Gródku.

⁸⁰ Edycje „pełne” różniły się tylko tym, że jedną wydrukowano na papierze czerpanym „W 100 numerowanych egzemplarzach”, drugą zaś na papierze zwykłym. Edycję trzecią – przeznaczoną do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim – dostosowano do obowiązujących tam wymogów cenzuralnych.

Poety, przypiski i notatki, zawierające często bardzo cenne wskazówki co do czasu powstania utworów, co do towarzyszących tworzeniu okoliczności, lub co do sposobu ich pojmowania⁸¹.

W tomie pierwszym zamieszczono *Nie-Boską komedię, Irydioną, Modlitewnik*, zachowany fragment *Wandy*; w tomie drugim: *Noc letnią, Pokusę, Dziennik z podróży po Sycylii, Trzy myśli, O Trójcy w Bogu i o Trójcy w człowieku, O Juliuszu Słowackim, Przedświt, Psalmy przyszłości, Dzień dzisiejszy, Ostatniego, Nie-Boskiej Komedyi część pierwszą*; w tomie trzecim – w dziale „Proza poetyczna”: *W albumie Henryki Ankwiczówny, Modlitwę, Modlitwę [Improwizację], W albumie D. Potockiej*; w dziale „Utworki wierszowane”: 89 wierszy oraz *Resurrecturis* i *Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy*; w dziale „Utworki niepewnej autentyczności”: *Chór diabłów* i *Krucyaty*; w tomie czwartym: *Pana Trzech Pagórków, Grób rodziny Reichstalów, Władysław Hermana i jego dwór, Sen Elżbiety Pileckiej*; w tomie piątym: *Mściwego Karła i Masława, księcia mazowieckiego, Gastolda, Zamek Wilczki, Ułamki z opisu podróży po Szwajcaryi, Teodora, On. Ułomek z pamiętnika życia młodzieńca, Ułomek z dawnego rękopismu słowiańskiego, Przelotną chmurę, Wygnańca, Agaj-Hana*, oraz w dziale „Utworki niepewnej autentyczności”: *Dolinę Klonthak w Szwajcaryi, Ermenonville* i *Małgorzatę z Zębocina*; w tomie szóstym zaś – utworki francuskie pisane w latach 1830–1847: *Lettre sur l'état actuel, Fragment d'un journal, Fragment d'un rêve, Vancana, Fragment, La confession de Napoléon, Sur le clergé, Moïse, Les legion polonaises, Journal, Le deux chevaliers, Zawisza, Écrit la nuit, Le journal d'un mourant, Le printemps et le prisonnier, Konrad Wallenrod, Adieu aux environs de Genève, Adam le Fou, Une étoile, Le choléra, A Venise, Le souvenir, Le regret, Stances, La confession, Lettre à M. le comte de Montalambert et à M. De Lamartine* wraz z przekładami na język polski dokonanymi przez Wandę Dalecką, Zuzannę Morawską i Leopolda Staffa.

Wszystkie tomy ozdobiono portretami poety z różnych okresów życia, a w niektórych zamieszczono podobizny autografów⁸². Każdy tom zawierał „Odmiany tekstu” i „Objaśnienia wydawcy”, przy czym Pini starał się zaprezen-

⁸¹ Z. Krasieński, *Pisma. Za zezwoleniem rodziny poety wyd. T. Pini. Wyd. kryt. zup. ze słowem wstępem J. Kallenbacha*, t. 1, Lwów 1904, s. XI.

⁸² W tomie pierwszym znalazły się – poza podobiznami kart tytułowych drugiego wydania *Nie-Boskiej komedyi* i pierwszego wydania *Irydioną* – podobizny autografów *Modlitewnika* i *Wandy*; w tomie drugim – *Dnia dzisiejszego, Syna cieniów, Pierwszej części Nie-Boskiej komedyi*; w tomie trzecim – *Zawsze i wszędzie, Pytasz, się czemu...*; w tomie czwartym – *Pana Trzech Pagórków* i listu poety do ojca z 1821 r.

tować odbiorcy w miarę kompletny materiał dokumentacyjny dotyczący wszystkich tekstów. Uzupełnieniem edycji była dwutomowa monografia Kallenbacha *Zygmunt Krasiński. Życie i twórczość lat młodych (1812–1859)*⁸³.

Ostatnią edycję Księgarni Polskiej Połonieckiego stanowiły wydane w 1912 r. *Myśli o sztuce*, zawierające fragmenty listów do różnych adresatów (między innymi Henryka Revee'a, Gaszyńskiego, S.E. Koźmiana, Słowackiego), dotyczące estetycznych poglądów Krasińskiego, ułożone w trzech częściach: „O poezji i sztuce”, „O ludziach i dziełach” i „O sobie”. Autor wyboru Adam Grzymała-Siedlecki w nocie „Od wydawcy” tak uzasadniał ich wybór:

Tom niniejszy „Myśli” Krasińskiego o sztuce zawiera tylko część materiału, który poeta zostawił. Nie objęte tu są – ze względu od nas niezależnych – te myśli, które ujawnią się w korespondencji z Cieszkowskim i z Delfiną Potocką, gdy korespondencje owe ukażą się w wydawnictwach. Książka nasza zawiera przeto szereg spostrzeżeń Krasińskiego z jego wcześniejszej doby rozwoju, w której zresztą zagadnienia estetyczne najsilniej go przejmowały. Ze względu na jednolitość chronologiczną tych myśli odłożyliśmy do dalszej edycji uwagi Krasińskiego w listach do Ary Scheffera, które wiążą się z epoką korespondencji do Cieszkowskiego. Umieściliśmy natomiast kilka wynurzeń z późniejszej epoki poety, by czytelnik już dziś mógł uzyskać obraz przemian, jakie zaszły w estetyce Krasińskiego⁸⁴.

Pozostali nakładcy lwowscy opublikowali tylko po jednej książce Krasińskiego. Już w 1878 r. Franciszek H. Richter wydał *Władysława Hermana i jego dwór*. Była to pierwsza – po warszawskim pierwodruku – edycja tej powieści. Choć na karcie tytułowej nie podano nazwiska autora, a jedynie inicjały Z.K., a w „Przedmowie wydawcy” czytamy: „Tymczasem powieść ta, lubo niedawniej jak przed czterdziestu laty wydana, tak dalece mgłą tajemniczości okryta, że co do jej autorstwa zachodzi ważna wątpliwość”⁸⁵, to jednak wynika z niej, że jej autor dobrze wiedział, że utwór ten napisał siedemnastoletni poeta.

W jubileuszowym 1912 r. ukazały się natomiast, nakładem Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza⁸⁶, *Listy Zygmunta Krasińskiego do Stanisława Egberta Koźmiana*, przygotowane przez historyka literatury i bibliografa,

⁸³ W bibliografii „Nowy Korbut” traktowana jako t. 7 i 8 omawianych *Pism*.

⁸⁴ Z. Krasiński, *Myśli o sztuce*, zebra. i przedm. opatr. A. Grzymała-Siedlecki, Lwów 1912, s. LI.

⁸⁵ Z.K., *Władysław Herman i jego dwór. Powieść historyczna z dziejów narodowych XI wieku przez...*, Lwów 1878, s. III.

⁸⁶ Jak zaznaczono na odwrocie karty tytułowej, było to „osobne odbicie z »Pamiętnika Literackiego«, w którym publikowano je w zeszytach z 1911 roku.

od 1906 r. dyrektora Zakładu Naukowego im. Ossolińskich, Ludwika Bernackiego. Książka zawierała 116 listów z lat 1846–1859, przy czym podstawę stanowiły nie autografy lecz odpisy otrzymane od córek S.E. Koźmiana – Marii i Zofii. Edycja pozbawiona była aparatu krytycznego, zawierała jedynie objaśnienia adresata.

Kraków

W Krakowie wydawanie utworów Krasieńskiego zapoczątkowała redakcja „Czasu”, która już w 1858 r. opublikowała w osobnych odbitkach dwie edycje tłumaczonej przez Krasieńskiego kantyczki św. Teresy z Ávila. Pierwsza z nich zatytułowana *Glossa Ś. Teresy* wywołała oburzenie poety, który w liście z 2 kwietnia 1858 r. do S.E. Koźmiana pisał:

Co ty gadasz, że *Gloza* przesłiczna? Ażem struchlał, gdym ujrzał bohomas ten. Z jakiegoś przepisane go egzemplarza bez sensu i nie wiem, z jakiej ręki, czy nie z 10-tej, jakiś p. Kołosowski wydał, ale kochający Erofa zatrzymali i teraz mają sami wydać istotny oryginał, bo cóż robić, kiedy bohomas bez pozwolenia się uwiadomił. Liche to zawsze tym, że nie dokończone! Ze 40 fałszów na bohomazie!⁸⁷

Dzięki zaangażowaniu się Katarzyny Potockiej (powinowatej poety), która nie tylko wstrzymała kolportaż tego druku, ale także dopilnowała, by redaktor „Czasu” Jan F. Kołosowski przygotował jego poprawioną wersję, rychło ukazał się *Ułamek naśladowany z Glozy Świętej Teresy*, który zyskał aprobatę poety⁸⁸.

Nakładem „Czasu” ukazały się też w 1871 r. *Listy Zygmunta Krasieńskiego od roku 1835 do 1844 pisane do Edwarda Jaroszyńskiego*, ogłoszone przez członka redakcji pisma Mariusa (Mariana) Gorzkowskiego. Edycja ta, zawierająca 12 listów, wydana bez zgody rodziny, odsłaniała po raz pierwszy kulisy romansu poety z Joanną Bobrową, co stało się przyczyną konfiskaty całego nakładu⁸⁹. Rok później redakcja „Czasu” wypuściła w osobnej odbitce *Dwa niedrukowane utwory Zygmunta Krasieńskiego*, zawierające wiersze *Vindobona* i *Rzym*, a w 1878 r.

⁸⁷ Z. Krasieński, *Listy do Koźmianów...*, s. 455.

⁸⁸ Rolę Potockiej w przygotowaniu tego wydania wyjaśniają listy Krasieńskiego pisane do niej z Paryża (Z. Krasieński, *Listy do różnych adresatów...*, t. 2, s. 302–306).

⁸⁹ Historię tego wydania omówił Sudolski (dz. cyt., s. 87–89). Zob. też: Z. Krasieński, *Listy do Augusta Cieszkowskiego...*, s. 12–15.

tomik wierszy *Moja Beatrice*, w którym zamieszczono 14 liryków Krasińskiego wcześniej publikowanych na łamach pisma. Lucjan Siemieński, podpisany jako wydawca, w słowie wstępnym tak reklamował tę edycję:

Dla miłośników wzniosłej liryki Zygmunta Krasińskiego „głos” ten powinien być pożądaną nowością, albowiem rzuca na dzieje jego serca i ducha takie samo światło, jakie rzucają Sonety, Sirwenty, Kanzony Danta, na tajemniczą postać florenckiego poety⁹⁰.

Ostatnią inicjatywą „Czasu” były *Listy Zygmunta Krasińskiego do Stanisława Małachowskiego*, które ukazały się w 1885 r. Zbiór ten, zawierający 139 listów pisanych przez poetę w latach 1839–1856, przygotowany został – podobnie jak wspomniany wcześniej lwowski blok korespondencji – pod patronatem Kraśzewskiego.

Jak już wspominałam, dużą rolę w popularyzowaniu twórczości poety odegrała filia warszawskiej firmy Gebethnera i Wolffa, księgarnia G. Gebethnera i Spółki, założona między innymi w celu omijania przepisów cenzuralnych obowiązujących w zaborze rosyjskim⁹¹.

Opublikowała ona w latach 1906, 1907 i 1911 czterotomowe *Pisma*, ułożone, opatrzone wstępem i objaśnieniami Gallego, zawierające pełniejszy zestaw tekstów niż opisane wcześniej wydania warszawskie. Znalazły się w nich między innymi: *Pokusa*, pełna wersja *Irydiona* (t. 1), *Trzy myśli*, *Przedświt*, *Psalmy przyszłości*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni* (t. 2), *Resurrecturis*, 133 drobne utwory poetyckie (t. 3), *On* i *Wygnaniec* (t. 4). Edycjom z lat 1906 i 1907 towarzyszyły – wydane w tych samych latach – ich wersje nieznacznie spreparowane, przystosowane do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim⁹².

Księgarnia G. Gebethnera i Sp. była też nakładcą ośmiotomowego jubileuszowego, krytycznego wydania *Pism* z 1912 r., opracowanego przez Jana Czubka, zasłużonego badacza literatury polskiej i edytora⁹³. Zdecydował się on na

⁹⁰ Z. Krasiński, *Moja Beatrice*, wyd. L. Siemieński, Kraków 1878, s. 6. Lirykom, które znane były wcześniej po incipitami, nadano teraz własne tytuły.

⁹¹ I. Wojsz, *Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w.*, Warszawa 2003. Zob. też J. Muszkowski, *Z dziejów firmy Gebethner i Wolff 1857–1937*, Warszawa 1938, s. 16–17.

⁹² W tomie drugim wykropkowano niewielkie fragmenty w *Ostatnim*, a w tomie trzecim nie zamieszczono wiersza *Do Moskali*.

⁹³ Rolę Czubka oraz przebieg prac nad tą edycją omówiła Teresa Winek (*Zygmunt Krasińskiego „Pisma” 1912*, „Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie”, 2012, nr 2(3), s. 11–22).

chronologiczny układ utworów, ale nie zawsze udało się go utrzymać. W tomie pierwszym znalazły się młodzieńcze utwory poety pisane w latach 1825–1832, z tym, że obszerną powieść *Władysław Herman i jego dwór* – z przyczyn formalnych, aby proporcjonalnie wypełnić poszczególne tomy – Czubek zamieścił w tomie drugim wraz z *Agay-Hanem*. Tom trzeci zawierał: *Nie-Boską komedię*, *Irydioną* i *Modlitwy*; tom czwarty: *Wandę*, *Noc letnią*, *Pokusę*, *Herburta*, *Ułamek z poematu*, *Z sycylijskiej podróży kart kilka*, *Trzy myśli*, *Fantazję życia* i *Przedświt*; tom piąty: *Psalmy przyszłości*, *Rok 1846*, *Dzień dzisiejszy*, *Ostatni*, *Nie-Boskiej komedii część I*, *Szkic Nie-Boskiej komedii*; tom szósty: 142 drobnych utworów lirycznych pisanych w latach 1833–1858 oraz *Resurrecturis* i *Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy*; tom siódmy: rozmaite pisma filozoficzne i polityczne (między innymi *Kilka słów o Juliuszu Słowackim*, *O stanowisku Polski z Bożych i ludzkich względów*, *Lettre a M. le comte de Montalembert*, *Lettre a M. de Lamartine*). W tomie ósmym, podzielonym na części znalazły się utwory francuskie pisane w latach 1830–1832 – w części pierwszej oryginały, a w części drugiej tłumaczenia, w przekładach Morawskiej i Staffa. Równocześnie ukazała się też spreparowana wersja tej edycji, przeznaczona do rozpowszechniania w zaborze rosyjskim⁹⁴, o czym lojalnie poinformowano w nocie wstępnej: „niniejsze wydanie Pism Z. Krasieńskiego jest – w granicach lokalnej możliwości [podkr. – M. R.] – całkowite i zupełne”⁹⁵. W tym samym roku nakładem firmy ukazały się dwutomowe *Listy Zygmunta Krasieńskiego do Augusta Cieszkowskiego*, wydane z autografów przez Kallenbacha. Tom pierwszy, poprzedzony obszernym wstępem napisanym przez filozofa Adama Żółtowskiego, zawierał listy z lat 1840–1847, tom drugi – z lat 1848–1859.

Kolejną publikacją, która ukazała się w roku jubileuszu były *Młodociane przekłady* Krasieńskiego, wydane nakładem Funduszu Naukowego i zasłużonej Księgarni Stanisława A. Krzyżanowskiego, a przygotowane przez znanego historyka literatury Mikołaja Mazanowskiego. Wykorzystał on teki – udostępnione mu przez warszawską Bibliotekę Ordynacji Krasieńskich – zawierające rękopiśmienne wypracowania, odpisy, ćwiczenia, przekłady „wszystkie autentyczne i własną ręką Zygmunta Krasieńskiego w młodocianym wieku pisane”⁹⁶. Edycja

⁹⁴ Wszystkie opuszczone przez wydawcę teksty oraz fragmenty utworów omówiłam w pracy *Cenzura carska wobec twórczości Zygmunta Krasieńskiego* („Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie”, 2012, nr 2(3), s. 64–65).

⁹⁵ Z. Krasieński, *Pisma*, wyd. jubil. z portr. aut., t. 1, Kraków 1912, s. IX.

⁹⁶ Z. Krasieński, *Młodociane przekłady*, wyd. i wstępem zaopatrzył M. Mazanowski, Kraków 1912, s. 1.

zawierała osiem przekładów z języka łacińskiego: *Wyjątki z komentarzów Cezara*, *Bitwa Farsalska*, *Z pamiętników Cezara o wojnie z Gallami*, *List Ser. Sulpicjusza do M.T. Cyncerona*, *Delos*, *Scypion Afrykański opowiada swój sen*, *Rzym starożytny*, *Wyjątek z wojny Jugutyńskiej Sallustiusza* i *Śmierć Germanika* oraz przekład z polskiego na łacinę *O Tatarach krymskich*, pochodzący z *Pamiętników* Juliana U. Niemcewicza.

Setną rocznicę urodzin poety uczciła też Krakowska Drukarnia Nakładowa, wypuszczając *Wybór pism*, zawierający fragmenty *Irydiona*, *Nie-Boskiej komedii*, *Przedświtu*, a także kilka utworów lirycznych: *Do Moskali*, *Fala*, *Tęsknota*, *Czajma nadzwyczaj...*, *O, wiem, że Polska...*, *Hymn* i *Cokolwiek będzie...* Edycję tę, poprzedzoną przedmową i objaśnieniami, adresowano do szerokiego kręgu odbiorców, o czym wprost pisał Antoni Januszewski:

Niniejsze wydanie Wyboru pism Z. Krasińskiego jest pierwszym wogóle [!] wydaniem popularnym, to znaczy, ułożonym i przygotowanym w ten sposób, by najszerszy ogół mógł się z dziełami poety zapoznać. Jest więc to wydanie pierwszym usiłowaniem i pierwszą próbą, by i Krasiński, podobnie jak Mickiewicz i Słowacki, dotarł pod strzechy wiejskie i do izb robotniczych i tam budził uczucia miłości ku ojczyźnie i ku ludzkości całej, nauczając, że największym przykazaniem w życiu człowieka jest miłować nawet nieprzyjaciół. Krasiński pisał dzieła swoje nie tak prosto i jasno, jak Mickiewicz, i nawet mniej dostęпно, niż Słowacki. Było więc pracą bardzo ciężką uczynić taki wybór z dzieł tego poety, żeby czytelnik mógł bez trudu do poznać i ukochać, jak należy. Jeśli jednak choć w części dokażę, że ten Wybór zachęci czytelnika do dokładniejszego zapoznania się z Krasińskim, będzie to dla mnie i wydawców zachętą do pracy dalszej nad spopularyzowaniem dzieł innych pisarzy naszych⁹⁷.

Ośrodki prowincjonalne

Spośród wydawców prowincjonalnych największe zasługi miały: Księgarnia W. Zukerkandla ze Łęczowa oraz Feliks West z Brodów.

Firma Zukerkandlów (skupiająca wydawnictwo, księgarnię i drukarnię), założona w 1874 r., utwory poety zaczęła wydawać już w 1890 r., w powstałej w tym roku „Bibliotece Powszechnej”. Reklamując swoje wydawnictwa na okładkach poszczególnych tomików, pisano między innymi:

⁹⁷ Z. Krasiński, *Wybór pism*, z przedm. i objaśn. A. Januszewskiego, Kraków 1912, s. 18.

Niema [!] człowieka, któryby wśród setek jej tomików nie znalazł rzeczy pożytecznych i zajmujących.

Biblioteka Powszechna już w trzecim roku swego istnienia odznaczona została medalem wielkiej wystawy krajowej we Lwowie, a w bardzo licznych głosach prasy odzywało się żywe uznanie dla jej zasług około szerzenia oświaty⁹⁸.

W serii tej do końca badanego okresu ukazało się 14 edycji: *Psalmy przyszłości* (lata ok. 1890, 1899, 1910), *Nie-Boska komedia* (lata 1892, 1903, 1913), *Irydion* (1893 r.), *Noc letnia* (lata 1893, 1914), *Przedświt* (lata 1895, 1900), *Resurrecturis* (1895 r.), *Władysław Herman i jego dwór* (1913 r.), *Pokusa* (1914 r.), oraz wydany ok. 1905 r. zbiór poezji *Marya. Beatrice. Incomparabile donna*, zawierający 36 liryków poświęconych Joannie Bobrowej, Delfinie Potockiej i żonie Elizie Krasińskiej. Nakłady sięgające 2000 egzemplarzy oraz przystępna cena tomików powodowały, że miały one szansę dotrzeć do szerokich kręgów odbiorców, zwłaszcza do uczącej się młodzieży.

West, który działalność edytorską rozpoczął pod koniec lat 80. książkami dla młodzieży oraz podręcznikami szkolnymi, utwory Krasińskiego (dziewięć edycji) wydawał od 1902 r. w zainicjowanej w tym samym roku serii „Arcydzieła Polskich i Obcych Pisarzy”, przeznaczonej głównie dla uczniów i nauczycieli, zatwierdzonej przez Wysoką c.k. Radę Szkolną Krajową. Opublikował: *Nie-Boską komedię* (t. 6; lata 1902, 1906, 1908, 1913), *Irydiona* (t. 18/19; lata 1903, 1905, 1906), *Noc letnią* i *Pokusę* (t. 34; 1905 r.) oraz *Przedświt* (t. 69; 1909 r.). Poszczególne tomiki zaopatrzone były we wstępy Piniego, Chmielowskiego i Krzysztofa Walczaka. Zawierały one biografię autora, omówienie genezy, treści, kompozycji i znaczenia danego utworu w dziejach literatury oraz informowały o najnowszych opracowaniach na jego temat.

Na koniec warto wspomnieć o dwóch edycjach adresowanych do szerokich kręgów czytelników. Pierwszą z nich była dwutomowa powieść *Władysław Herman i jego dwór*, wydana w Tarnowie w latach 1891–1892 nakładem Wydawnictwa „Pogoń”, jako „Dodatek powieściowy do Pogoni”, co zaznaczono na stronie tytułowej. Drugą – *Złote myśli* sygnowane przez Wydawnictwo Chyrowskiego Koła Tow. im. P. Skargi. Ten opublikowany w 1912 r. w miniaturowym formacie druk, zawierający króciutkie fragmenty utworów i listów Krasińskiego, ukazał się dla uczczenia setnej rocznicy urodzin poety.

⁹⁸ J. Słowacki, *Horsztyński. Dramat w pięciu aktach*, Lwów–Złoczów [1904], s. 3 okładki.

2. Chronologia

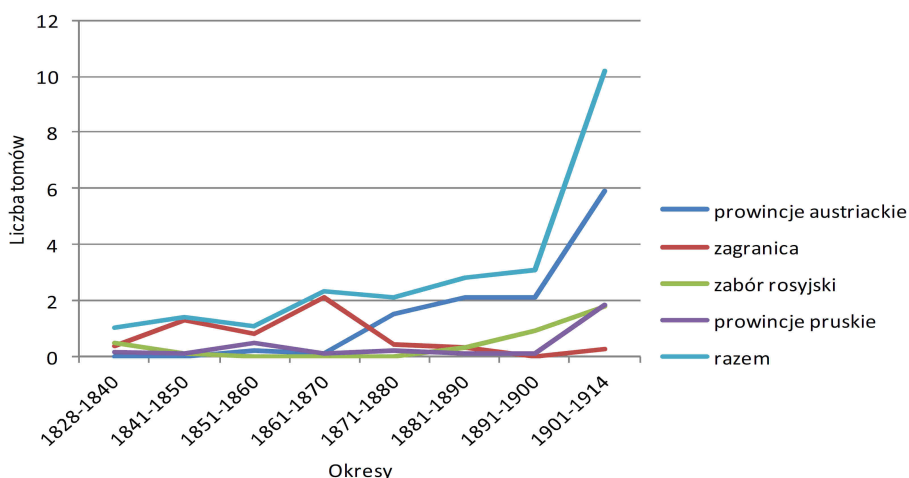
Przegląd edycji utworów Krasińskiego na poszczególnych terenach pokazuje nie tylko wyraźne zróżnicowanie liczby i charakteru podejmowanych tam inicjatyw wydawniczych, ale także znaczne odmienności w chronologii i regularności publikowania, związanych z aktualną sytuacją polityczną, w tym zmianami granic wolności słowa.

Niewątpliwie dorobek Krasińskiego nie był stałym elementem corocznej oferty wydawców polskich. Biorąc pod uwagę 87 lat dzielących rok debiutu (1828) i wybuch I wojny światowej, w ciągu lat 21 (a więc przez blisko ¼ okresu) nie ukazała się ani jedna książka z jego utworami, przy czym najdłuższa przerwa (5 lat) przypadła na okres 1853–1857, a kolejna pod tym względem (3 lata) na okres 1864–1866, a więc w pierwszej połowie całego okresu. W miarę regularnie utwory Krasińskiego zaczęto publikować dopiero począwszy od połowy lat 80. Jedenastoletni odcinek (1885–1895), gdy dorobek pisarza wydawano co roku, od kolejnego, siedemnastoletniego (1898–1914) w którym też publikowano bez przerwy, oddzielały jednak dwa lata, gdy na rynku nie ukazała się żadna nowa edycja. Krasiński debiutował w zaborze rosyjskim w 1828 r., w 1834 r. ukazało się pierwsze wydanie jego utworów w prowincjach pruskich, rok później – zagranicą, natomiast w prowincjach austriackich stało się to dopiero w 1858 r. Ale tylko tam – począwszy od 1869 r. (a więc już w dobie autonomicznej) – utwory pisarza publikowano w miarę regularnie. W badanym okresie w dzielnicy austriackiej dorobek pisarza ukazywał się przez 38 lat (43,7% badanego okresu), zagranicą przez 25 (28,7%), w zaborze rosyjskim przez 17 (19,5%), a w dzielnicach pruskich przez 16 lat (18,4%). Tylko raz (w roku 1912) utwory Krasińskiego trafiły na rynek księgarski na wszystkich wydzielonych obszarach, cztery razy (lata 1858, 1900, 1907 i 1908), na trzech, a 18 razy na dwóch.

W XIX w. przeciętna roczna liczba publikowanych tomów powoli rosła, choć zdarzały się dekady (lata 50., a potem 70.), gdy w stosunku do poprzedzających nieznacznie spadała. W latach 30.–50. średnio co roku wydawano poniżej 1,5 tomu, w latach 60.–80. – ponad 2 tomy, a w 90. – nieco ponad 3 tomy. Dopiero w okresie 1901–1914 wskaźnik ten wzrósł skokowo i przekroczył 10 tomów. Rekordowy ukazał się rok 1912, a więc gdy obchodzono setną rocznicę

urodzin Krasińskiego⁹⁹ (49 tomów). Inne obfite lata to: 1904 (18 tomów), 1906–1907 (po 13), 1901 (12), oraz 1862, 1890 i 1911 (po 10), natomiast w 50. rocznicę śmierci pisarza (1909 r.) opublikowano tylko jeden tom. Przebieg opisywanych procesów ilustruje wykres 3.

Wykres 3. Średnia roczna liczba tomów edycji utworów Zygmunta Krasińskiego w poszczególnych okresach

Niewątpliwie za życia Krasińskiego jego dorobek był znany słabo (zwłaszcza na ziemiach polskich), tym bardziej, że pisarz nie wydał żadnego swego tekstu pod własnym nazwiskiem. Ukazało się wówczas zaledwie 41 tomów z jego utworami (14,1% z całego okresu), w tym w większości zagranicą (głównie w Paryżu). Do szerszego kręgu odbiorców jego dorobek trafił w zasadzie dopiero na przełomie XIX i XX wieku. W ciągu 17 lat (1898–1914) ukazało się więcej tomów (54,7%) niż przez wcześniejsze 70 lat.

⁹⁹ Prezes Warszawskiego Komitetu Cenzury, Michał Awgustinowicz Łagodowski donosił wówczas do Petersburga: „Rok 1912 był dla Polaków rokiem »jubileuszowym« głównie ze względu na: setną rocznicę urodzin poety Zygmunta Krasińskiego, autora licznych utworów skierowanych przeciwko Rosji [...]. Wszystkie te wydarzenia w mniejszym lub większym stopniu poruszały społeczeństwo polskie i razem z nim miejscową prasę, która próbowała uczcić te zdarzenia szeregiem artykułów, wierszy, rozpraw naukowych o charakterze polsko-patriotycznym, co prawda w tonie dość powściągliwym” (cyt. za: *Prasa Królestwa Polskiego w opinii władz cenzury rosyjskiej (1901–1914)*, wstęp, oprac. i przekł. J. Kostecki, M. Tobera, Warszawa 2013, s. 103–104).

Bibliografia

a) źródła bibliograficzne

Estreicher E., *Bibliografia polska XIX stulecia*, T. 2. G–L, Kraków 1874;

– *Dopelnienia. (A–O)*, Kraków 1881;

– *Bibliografia polska... Lata 1881–1900*, T. 2, E–K, Kraków 1907.

Zygmunt Krasiński, [w:] *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut*, t. 8. *Romantyzm*, red. I. Śliwińska, S. Stupkiewicz, Warszawa 1969, s. 131–217.

Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny, T. 2, I–Me. Warszawa 2001, s. 250–258.

„Warszawski Rocznik Literacki poświęcony literaturze, oświacie, bibliografii i księgarstwu” za lata 1871–1880.

„Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też dla czytających i kupujących książki” 1900–1914.

„Książka. Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej” 1901–1914.

„Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie. Miesięcznik dla czytającej publiczności” 1905–1913.

b) korespondencja Krasińskiego

Krasiński Z., *Listy do Konstantego Gaszyńskiego*, wstęp i oprac. Z. Sudolski, Warszawa 1971, s. 52, 86, 110, 132, 134;

– *Listy do Henryka Reeve*, tłum. A. Olędzka-Frybesowa, kroniką i notami opatrzył P. Hertz, Warszawa 1980, s. 127;

– *Listy do Koźmianów*, oprac. i wstępem poprzedził Z. Sudolski, Warszawa 1977, s. 348, 360, 455;

– *Listy do Adama Soltana*, oprac. i wstępem poprzedził Z. Sudolski, Warszawa 1970, s. 12–13, 713;

– *Listy do różnych adresatów*, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, T. 1, Warszawa 1991, s. 119, 244–245, 254, 256, 302–306, 308, 311;

– *Listy do Delfiny Potockiej*, T. 3, oprac. i wstępem poprz. Z. Sudolski, Warszawa 1975, s. 112;

– *Listy do Augusta Cieszkowskiego, Edwarda Jaroszyńskiego, Bronisława Trentowskiego*, oprac. i wstępem poprz. W. Sudolski, Warszawa 1988, s. 12–15, 126, 128, 555.

Sudolski Z., *Korespondencja Zygmunta Krasińskiego. Studium monograficzne*, Warszawa 1968.

c) pozostałe

- Bizior-Dombrowska M., „Nieszczęśliwe edycje” „*Nie-Boskiej komedii*” Zygmunta Krasinińskiego, „Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie” 2012, nr 2(3), s. 29–34.
- Bujak J., *Gazeta Polska 1883–1914*, Kraków 2013, s. 108–124, 271–273, 339, 482.
- Dunin J., *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX–XX wieku*, Łódź 1982, s. 171.
- Dynak W., *Literatura piękna w obiegu szkolnym. Dokumentacja bibliograficzna za lata 1884–1939*, Wrocław 1978, s. 29.
- Janion M., *Zygmunt Krasiniński debiut i dojrzałość*, Warszawa 1962, s. 57, 73.
- Kallenbach J., *Zygmunt Krasiniński. Życie i twórczość lat młodych (1812–1859)*, T. 1-2, Lwów 1904.
- Krasiniński Z., *Dzieła literackie*, T. 1-3, wybrał, notami i uwagami opatrzył P. Hertz, Warszawa 1973.
- Mlekicka M., *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987, s. 140, 160.
- Muszkowski J., *Z dziejów firmy Gebethner i Wolff 1857–1937*, Warszawa 1938, s. 16–17.
- Prasa Królestwa Polskiego w opinii władz cenzury rosyjskiej (1901–1914)*, wstęp, oprac. i przekł. J. Kostecki, M. Tobera, Warszawa 2013, s. 103–104.
- Rotterowa M., *Księgarnia i wydawnictwo Zygmunta Schlettera we Wrocławiu 1833–1855*, Wrocław 1956, s. 8.
- Rowicka M., *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów*, Warszawa 2014, s. 69; *Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego w latach 1830–1914*, „Roczniki Biblioteczne” R. 57: 2013, s. 71; *Cenzura carska wobec twórczości Zygmunta Krasinińskiego* („Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie” 2012, nr 2(3), s. 64–65.
- Winek T., *Zygmunta Krasinińskiego „Pisma” 1912*, „Sztuka Edycji. Studia tekstologiczne i edytorskie” 2012, nr 2(3), s. 11–22.
- Wojasz I., *Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w.*, Warszawa 2003.

Małgorzata Rowicka

National Library of Poland

PUBLICATION OF ZYGMUNT KRASIŃSKI'S WORKS IN 1828–1914

Summary

The aim of the article is to examine the publication of Zygmunt Krasiński's works in the period of Poland's partition. At least 177 editions of Krasiński's works in 290 volumes were published in the analyzed period. Krasiński's publications were issued in the entire territory of Poland's parts, and also abroad, however nearly 40 per cent came from Austrian provinces (Lvov, Krakow, Złoczów) almost 30 per cent from abroad (among all from Paris), nearly every fifth title – from the Russian part of Poland (from Warsaw) and nearly every eighth title – Prussian provinces (mainly from Mikolów and Poznań.) The most active popularizers of Krasiński's oeuvre included such companies as Gebethner & Wolff, Gubrynowicz & Schmidt, Księgarnia Polska (in Paris), Księgarnia Polska (in Lvov), Karol Miarka (the younger). Initially, Krasiński's works were published anonymously mainly abroad. Domestic output was boosted in the 2nd part of the 70s (mainly in Galicia), especially after the 1905 Revolution (in the Kingdom of Poland). The biggest amount of books issued in 1912., to commemorate poet's 100th birth anniversary. As late as in the 20th century first critical editions began to appear, a vast majority of editions though was published as a part of series, especially inexpensive series intended for mass readership. Some pieces published in Warsaw had been censored. So publishers from outside the cordon were adopting their editions to censorship conditions valid within the Russian part, omitting parts of texts, or making up the others.

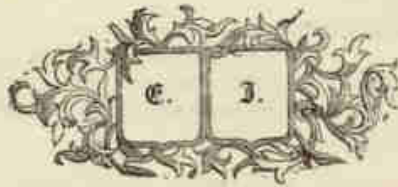
Key words: Zygmunt Krasiński, publishing offer, geography and chronology of publishing production, censorship, XIX-XX centuries

PSALMY
PRZYSZŁOŚCI

Spisywana. Prawdziwego.

Dano chwałę Bogu; prawo; prawo; prawo; prawo;
boli jako czoła.

Twoje Bóg; Twoje Bóg; Twoje Bóg; Twoje Bóg.

P A R Y Ż.

W KSIĘGARNI POLSKIEJ, RUE DE LILLE, N° 7.

1845.

Strona tytułowa *Psalmów przyszłości* (1845) Zygmunta Krasieńskiego